Нэгдсэн сэргээгдэх эрчим хүчний төслийн Байгаль орчин, нийгмийн нөлөөллийн олон улсын үнэлгээ (ESIA)

180 МВт-ын салхин цахилгаан станц ба батарей хуримтлуурын систем, Цогтцэций сум, Монгол Улс

Хавсралт Н: Амьжиргааг сэргээх тогтолцоо

Захиалагч	Огноо	Лавлах дугаар
Net Zero Energy LLC (MCS ба URECA)	2026 оны 11 сарын 10	0747189

БАРИМТ БИЧГИЙН МЭДЭЭЛЭЛ

Доорх мэдээлэл нь нүүр хуудас болон үндсэн хуудасны хөл хэсэгт автоматаар харагдана. АНХААРУУЛГА: Энэ хүснэгтийг баримт бичгээс хасаж БОЛОХГҮЙ.

Үзүүлэлт	Мэдээлэл
БАРИМТ БИЧГИЙН ГАРЧИГ	Нэгдсэн сэргээгдэх эрчим хүчний төслийн Байгаль орчин, нийгмийн нөлөөллийн олон улсын үнэлгээ (ESIA)
БАРИМТ БИЧГИЙН ДЭД ГАРЧИГ	180 МВт-ын салхин цахилгаан станц ба батарей хуримтлуурын систем, Цогтцэций сум, Монгол Улс. Хавсралт Н: Амьжиргааг сэргээх тогтолцоо
ТӨСЛИЙН ДУГААР	0747189
ОГНОО	2026 оны 11 сарын 10
ХУВИЛБАР	02
ЗОХИОГЧ	ERM-Hong Kong, Limited
ЗАХИАЛАГЧИЙН НЭР	Net Zero Energy LLC (MCS ба URECA)

БАРИМТ БИЧГИЙН ТҮҮХ

Хувилбар	Засвар	Зохиогч	Хянасан	ERM-ийн баталсан (нэр)	Огноо	Тайлбар
Хувилбар	01	JC	Khin Su Su Naing	Craig Reid	2026 оны 10 сарын 19	Эцсийн хувилбар. Олон улсын санхүүгийн байгууллагуудын (IFI) саналыг тусгасан
Хувилбар	02	JC	Marine Krieger	Craig Reid	2026 оны 11 сарын 10	IFI-ийн саналд үндэслэн дахин засварласан

ГАРЫН ҮСГИЙН ХУУДАС

Нэгдсэн сэргээгдэх эрчим хүчний төслийн Байгаль орчин, нийгмийн нөлөөллийн олон улсын үнэлгээ (ESIA)

180 МВт-ын салхин цахилгаан станц ба батарей хуримтлуурын систем, Цогтцэций сум, Монгол Улс

Хавсралт Н: Амьжиргааг сэргээх тогтолцоо

0747189

[гарын үсэг]

Craig A. Reid Түнш

ERM-Hong Kong, Limited 2507 One Harbourfront, 18 Tak Fung Street, Хонконг Утас: +852 2271 3000 Факс: +852 3015 8052

© Зохиогчийн эрх 2026, The ERM International Group Limited болон/эсвэл түүний охин компаниуд (“ERM”). Бүх эрх хуулиар хамгаалагдсан. ERM-ийн урьдчилсан бичгээр өгсөн зөвшөөрөлгүйгээр энэхүү бүтээлийн аль ч хэсгийг ямар нэг хэлбэр, аргаар хуулбарлах, дамжуулахыг хориглоно.

АГУУЛГА

Дугаар	Гарчиг
Н1.	ОРШИЛ
Н1.1	ЗАРЧИМ
Н1.2	ЗОРИЛГО
Н1.3	ТААМАГЛАЛ БА ХЯЗГААРЛАЛТ
Н2.	ТӨСЛИЙН ТОДОРХОЙЛОЛТ
Н2.1	ТӨСЛИЙН БАЙРШИЛ БА БҮРЭЛДЭХҮҮН ХЭСГҮҮД
Н2.2	ТӨСЛИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА
Н2.2.1	Барилгын өмнөх үйл ажиллагаа
Н2.2.2	Барилга угсралтын үйл ажиллагаа
Н2.2.3	Ашиглалт ба засвар үйлчилгээний үйл ажиллагаа
2.2.3.1	Төслийн хуваарь
Н2.3	ТӨСЛИЙН ГАЗАР АШИГЛАЛТ
Н2.4	ТӨСЛИЙН УДИРДЛАГА
Н3.	ХАМААРАХ ЭРХ ЗҮЙН БА ОЛОН УЛСЫН ОРЧИН
Н3.1	МОНГОЛ УЛСЫН ХОЛБОГДОХ ХУУЛЬ ТОГТООМЖ
Н3.1.1	Үндсэн хууль, 1992
Н3.1.2	Газрын тухай хууль[1], 2002
Н3.2	ОЛОН УЛСЫН СТАНДАРТ
Н3.2.1	Олон улсын санхүүгийн корпорацийн (IFC) Гүйцэтгэлийн стандартууд (PS)
Н3.2.2	Азийн хөгжлийн банкны (ADB) Байгаль орчин, нийгмийн тогтолцоо (ESF)
Н3.2.3	Европын Сэргээн босголт, хөгжлийн банкны (EBRD) Байгаль орчин, нийгмийн бодлого (ESP)
Н4.	АМЬЖИРГААНЫ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ
Н4.1	АМЬЖИРГААНЫ СУУРЬ НӨХЦӨЛИЙН ХУРААНГУЙ
Н4.1.1	Амьжиргааны үйл ажиллагаа
Н4.1.2	Улирлын нүүдэл ба бэлчээрлэлтийн практик
Н4.1.3	Эрхийн баримтгүй ашиглагчид ба уламжлалт нөөц ашиглагчид
Н4.2	АМЬЖИРГААНД ҮЗҮҮЛЭХ БОЛЗОШГҮЙ НӨЛӨӨЛЛИЙН ХУРААНГУЙ
Н4.2.1	Барилгын үеийн бэлчээрийн газрын түр хөндөгдөл
Н4.2.2	Ашиглалтын үеийн бэлчээрийн газрын байнгын алдагдал
Н4.2.3	Эрхийн баримтгүй ашиглагчид ба уламжлалт нөөц ашиглагчдад үзүүлэх нөлөөлөл
Н4.2.4	Төслийн талбайд судалгаанд хамрагдсан өрхүүдэд үзүүлэх болзошгүй нөлөөллийн хураангуй
Н5.	АМЬЖИРГААГ СЭРГЭЭХ ТОГТОЛЦОО
Н5.1	ЭРХ ОЛГОХ ШАЛГУУР

Дугаар	Гарчиг
Н5.1.1	Үндсэн зарчим
Н5.1.2	Эрх бүхий Төслийн нөлөөлөлд өртсөн иргэд
Н5.2	ТООЛЛОГО ЯВУУЛАХ АРГА БАРИЛ
Н5.3	ЭРХ ҮҮСЭХ ЭЦСИЙН ОГНОО
Н5.4	ЭМЗЭГ ӨРХИЙГ АНХААРАХ АСУУДАЛ
Н5.5	ОЛГОХ ЭРХ
Н5.6	САНАЛ БОЛГОЖ БУЙ АМЬЖИРГААНЫ ХӨТӨЛБӨРҮҮД
Н6.	ОРОЛЦОГЧ ТАЛУУДЫН ОРОЛЦОО
Дугаар	Гарчиг
Н7.	ГОМДОЛ БАРАГДУУЛАХ МЕХАНИЗМ
Н8.	ҮҮРЭГ, ХАРИУЦЛАГА
Н9.	ТӨСӨВ БА НӨӨЦ
Н10.	ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭ БА ТАЙЛАГНАЛ
Н10.1	ДОТООД ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ
Н10.2	АМЬЖИРГААГ СЭРГЭЭХ ЖИЛ БҮРИЙН ҮНЭЛГЭЭ
Н10.3	АМЬЖИРГААГ СЭРГЭЭХ АМЖИЛТЫН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД
Н10.4	ЗӨЭЛДҮҮЛЭГЧДЭД ТАЙЛАГНАХ

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Дугаар	Гарчиг
Хүснэгт Н4-1	Төслийн талбайд судалгаанд хамрагдсан өрхүүдийн амьжиргаанд үзүүлэх болзошгүй нөлөөлөл
Хүснэгт Н5-1	Эрх олгох шалгуур
Хүснэгт Н5-2	Тооллого явуулах арга барил
Хүснэгт Н5-3	Эрхийн матриц
Хүснэгт Н5-4	Санал болгож буй амьжиргааны хөтөлбөрүүдийн хураангуй
Хүснэгт Н6-1	Оролцогч талуудын оролцооны санал болгож буй арга хэмжээ
Хүснэгт Н8-1	Үүрэг, хариуцлагын хураангуй
Хүснэгт Н10-1	Барилга угсралт ба ашиглалтын үеийн дотоод хяналт шинжилгээний хөтөлбөр

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Дугаар	Гарчиг
Зураг Н2-1	Төслийн байршил
Зураг Н2-2	Төслийн гол хуваарь

Дугаар	Гарчиг
Зураг Н4-1	Бог малын улирлын бэлчээр ашиглалт
Зураг Н4-2	Бод малын улирлын бэлчээр ашиглалт

ТОВЧИЛСОН ҮГ, ТОВЧЛОЛ

Товчлол	Тайлбар
ADB	Азийн хөгжлийн банк (Asian Development Bank)
AoI	Нөлөөллийн бүс (Area of Influence)
BESS	Батарей хуримтлуурын систем (Battery Energy Storage System)
CDF	Олон нийтийн хөгжлийн сан (Community Development Fund)
CLO	Олон нийттэй харилцах ажилтан (Community Liaison Officer)
ESF	Байгаль орчин, нийгмийн тогтолцоо (Environmental and Social Framework)
ESIA	Байгаль орчин, нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээ (Environmental and Social Impact Assessment)
ESMP	Байгаль орчин, нийгмийн менежментийн төлөвлөгөө (Environmental and Social Management Plan)
ESS5	Байгаль орчин, нийгмийн стандарт 5 (ADB) (Environmental and Social Standard 5)
EPC	Зураг төсөл, ханган нийлүүлэлт, барилга угсралт (Engineering, Procurement and Construction)
Товчлол	Тайлбар
EBRD	Европын Сэргээн босголт, хөгжлийн банк (European Bank for Reconstruction and Development)
ERM	ERM-Hong Kong, Limited
ESR	Байгаль орчин, нийгмийн шаардлага (EBRD 2024) (Environmental and Social Requirement)
FGD	Фокус бүлгийн ярилцлага (Focus Group Discussion)
GM	Гомдол барагдуулах механизм (Grievance Mechanism)
GIP	Олон улсын сайн туршлага (Good International Practice)
HDV	Хүнд даацын тээврийн хэрэгсэл (Heavy Duty Vehicle)
HH	Өрх (Household)
IFC	Олон улсын санхүүгийн корпораци (International Finance Corporation)
IFI	Олон улсын санхүүгийн байгууллага (International Financial Institution)
LDV	Хөнгөн даацын тээврийн хэрэгсэл (Light Duty Vehicle)
LFP	Литийн төмрийн фосфат (Lithium Iron Phosphate)
LRF	Амьжиргааг сэргээх тогтолцоо (Livelihood Restoration Framework)
LRP	Амьжиргааг сэргээх төлөвлөгөө (Livelihood Restoration Plan)
MCS	MCS Group / [redacted]
MNT	Монгол төгрөг (Mongolian Tugrik)

Товчлол	Тайлбар
MRV	Хяналт шинжилгээ, тайлагнал, баталгаажуулалт (Monitoring, Reporting and Verification)
NFPA	АНУ-ын Галаас хамгаалах үндэсний холбоо (National Fire Protection Association)
NZE	Net Zero Energy LLC
O&M	Ашиглалт ба засвар үйлчилгээ (Operation and Maintenance)
OHL	Агаарын цахилгаан дамжуулах шугам (ЦДАШ) (Overhead Transmission Line)
PAP	Төслийн нөлөөлөлд өртсөн иргэн (Project-Affected Person)
PR5	Гүйцэтгэлийн шаардлага 5 (EBRD 2019) (Performance Requirement 5)
PS5	Гүйцэтгэлийн стандарт 5 (IFC) (Performance Standard 5)
RoW	Шугамын зурвас газар (Right-of-Way)
SCADA	Хянах удирдах, өгөгдөл цуглуулах систем (Supervisory Control and Data Acquisition)
SEP	Оролцогч талуудын оролцооны төлөвлөгөө (Stakeholder Engagement Plan)
SPV	Тусгай зориулалтын компани (Special Purpose Vehicle)
SVC	Статик реактив чадлын компенсатор (Static Var Compensator)
UL	Underwriters Laboratories (АНУ-ын баталгаажуулалтын байгууллага)
URECA	URECA Mongolia
WTG	Салхин цахилгаан үүсгүүр (СЦҮ) (Wind Turbine Generator)

Н1. ОРШИЛ

Net Zero Energy LLC нь MCS Mongolia болон URECA Mongolia компаниудын хамтарсан компани юм. 1993 онд байгуулагдсан MCS бол Монголын томоохон бизнесийн нэгдлүүдийн нэг. MCS нь Төслийг хэрэгжүүлэх тусгай зориулалтын компани (SPV) болгон Net Zero Energy LLC-ийг байгуулсан. URECA бол уур амьсгалын технологи нийлүүлэгч компани бөгөөд корпорациудад нүүрстөрөгчийн ялгарлыг бууруулах үйлчилгээ (DaaS) үзүүлдэг. Тус компани Азид төвлөрсөн, өндөр чанартай нүүрстөрөгчийн төслүүдийг хэмжих, хэрэгжүүлэхэд зориулсан дижитал MRV (хяналт шинжилгээ, баталгаажуулалт ба баталгаажуулалт) технологи санал болгодог. NZE нь Монгол Улсын сэргээгдэх эрчим хүчний арвин нөөцийг ашиглан үндэсний эрчим хүчний бодлогын зорилтод хувь нэмэр оруулахаар Билгэх салхин цахилгаан станцыг хөгжүүлж байна. 180 МВт хүртэлх хүчин чадалтай Билгэх салхин цахилгаан станц нь улсдаа хамгийн том нь болох бөгөөд Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого болох “Алсын хараа 2050”, “Шинэ сэргэлтийн бодлого”, ялангуяа түүний “Эрчим хүчний сэргэлт” дэд бодлоготой бүрэн нийцнэ.

NZE нь Төслийн Байгаль орчин, нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээг (ESIA) хийх ажлыг ERM-Hong Kong, Ltd. (ERM)-д даатгасан. ESIA-ийн дараа олон улсын санхүүгийн байгууллагуудын (IFI) гаргасан саналыг тусгах зорилгоор ажлын өөрчлөлтийн захиалгыг баталсан бөгөөд үүнд Амьжиргааг сэргээх тогтолцоо (LRF) (“LRF” буюу “Тогтолцоо”) боловсруулах ажил багтсан.

NZE Төсөлд зориулан Амьжиргааг сэргээх төлөвлөгөө (LRP) боловсруулсан хэдий ч одоогийн мэдээлэл нь амьжиргааг сэргээх нарийвчилсан, хэрэгжүүлэх боломжтой хөтөлбөр боловсруулахад хангалтгүй байна. Иймд энэхүү Тогтолцоо нь Олон улсын санхүүгийн

корпораци (IFC), Азийн хөгжлийн банк (ADB), Европын Сэргээн босголт, хөгжлийн банкны (EBRD) шаардлагад нийцсэн амьжиргааг сэргээх ерөнхий стратеги, зарчим, амлалтыг тогтооно.

Суурь болох хэд хэдэн мэдээлэл хараахан бэлэн болоогүй тул энэ баримт бичгийг Амьжиргааг сэргээх бүрэн төлөвлөгөө бус, Тогтолцоо хэлбэрээр боловсруулсан. Үүнд амьжиргаа болон нийгэм-эдийн засгийн суурь мэдээлэл, өрх ба хөрөнгийн тооллого, эрхийн бүртгэл, амьжиргаанд үзүүлэх нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээ, үнэлгээний судалгаа, хэрэгжүүлэх зардлын тооцоо, хяналт шинжилгээ ба үнэлгээний зохион байгуулалт багтана. Эдгээр мэдээлэл бэлэн болохын хэрээр Тогтолцоог шинэчилж, Амьжиргааг сэргээх нарийвчилсан төлөвлөгөө болгон өргөжүүлж болно.

Н1.1 ЗАРЧИМ

Энэхүү LRF-ийг Net Zero Energy LLC-ийн Монгол Улсын Өмнөговь аймгийн Цогтцэций суманд хөгжүүлж буй 180 МВт-ын салхин цахилгаан станц ба батарей хуримтлуурын системийн төсөлд зориулан боловсруулсан. Төсөл нь 29 салхин цахилгаан үүсгүүр, 50 МВт/100 МВт.ц-ийн батарей хуримтлуурын систем (БХС), холбогдох дэд станц, ойролцоогоор 65 км агаарын цахилгаан дамжуулах шугам, нэвтрэх зам, дотоод зам, овоолгын талбай болон туслах байгууламжуудаас бүрдэнэ. Төсөл нь Цогтцэций суманд, Оюу толгойн уурхайгаас ойролцоогоор 60 км, Монгол-Хятадын хилээс ойролцоогоор 130 км зайд байрладаг.

LRF нь зайлсхийх, багасгах, бууруулах, сэргээх зарчимд суурилна. IFC-ийн Гүйцэтгэлийн стандарт 5 (PS5), ADB-ийн Байгаль орчин, нийгмийн стандарт 5 (ESS5), EBRD-ийн Гүйцэтгэлийн шаардлага 5 (PR5)-д нийцүүлэн Төсөл нь зураг төслийг оновчтой болгох, трассыг нарийвчлан сайжруулах замаар боломжтой бүх тохиолдолд эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтээс зайлсхийхийг эрмэлзэнэ. Нөлөөллөөс зайлсхийх боломжгүй тохиолдолд нөлөөлөлд өртсөн иргэд бүрэн орлуулах өртгөөр нөхөн олговор авахаас гадна Төслийн өмнөх амьжиргаа, амьдралын түвшнээ сэргээх, боломжтой бол сайжруулахад хангалттай амьжиргааг сэргээх туслалцаа авна. Эмзэг өрхүүд болон албан ёсны эрх зүйн эрхгүй боловч Төслийн нөлөөлөлд өртөх нөөцөөс амьжиргаагаараа хамаардаг хүмүүст онцгой анхаарал хандуулна.

Н1.2 ЗОРИЛГО

Энэхүү LRF-ийн зорилго нь:

- Төсөлтэй холбоотой эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтийн улмаас ядууралд өртөхөөс сэргийлэх;
- Нөлөөлөлд өртсөн амьжиргааг дор хаяж Төслийн өмнөх түвшинд сэргээх;
- Эмзэг өрхүүдийн үр дүнг сайжруулах;
- Нарийвчилсан LRP боловсруулах тогтолцоог бүрдүүлэх; ба
- Хяналт шинжилгээ болон дуусгах шалгуурыг тогтоох.

Н1.3 ТААМАГЛАЛ БА ХЯЗГААРЛАЛТ

Энэхүү LRF-ийг боловсруулах үед байсан мэдээлэлд үндэслэн боловсруулсан. Тогтолцоо нь эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлт гарах тохиолдолд ирээдүйд амьжиргааг сэргээх төлөвлөлт, хэрэгжилтийг чиглүүлэх зорилготой. Энэхүү Тогтолцоонд дараах таамаглал, хязгаарлалт хамаарна:

1. Одоогийн байдлаар биет нүүлгэн шилжүүлэлт гарахгүй гэж үзэж байна. Болзошгүй нөлөөлөл нь голчлон малчин өрхүүдийн ашигладаг бэлчээрийн газар, малын нүүдлийн зам, худаг болон амьжиргааны бусад нөөцөд нэвтрэх боломжийг түр эсвэл байнга

хязгаарлахтай холбоотой байх төлөвтэй. 2. Төслийн эцсийн эзлэх талбай, нэвтрэх зохицуулалт, барилга угсралтын аргачлал цаашид нарийвчлагдаж болно. Иймд амьжиргаанд үзүүлэх нөлөөллийн цар хүрээ, хэмжээг нарийвчилсан зураг төсөл болон барилгын өмнөх хээрийн баталгаажуулалтаар тодорхойлно. 3. Амьжиргааны иж бүрэн тооллого хараахан хийгдээгүй байна. Иймд эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтэд өртөх өрхийн тоо, нөлөөллийн хүндрэл, нөлөөлөлд өртөх амьжиргааны ашиглагчдын бүрэн хүрээг одоогоор тоон байдлаар тодорхойлох боломжгүй. 4. Энэхүү тогтолцоо нь төсөлд зориулсан Амьжиргааг сэргээх төлөвлөгөө (LRP) боловсруулах шаардлагыг орлохгүй. Эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлт гарах нь батлагдвал IFC PS5, ADB ESS5, EBRD PR5 болон холбогдох Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу нарийвчилсан LRP боловсруулах шаардлагатай.

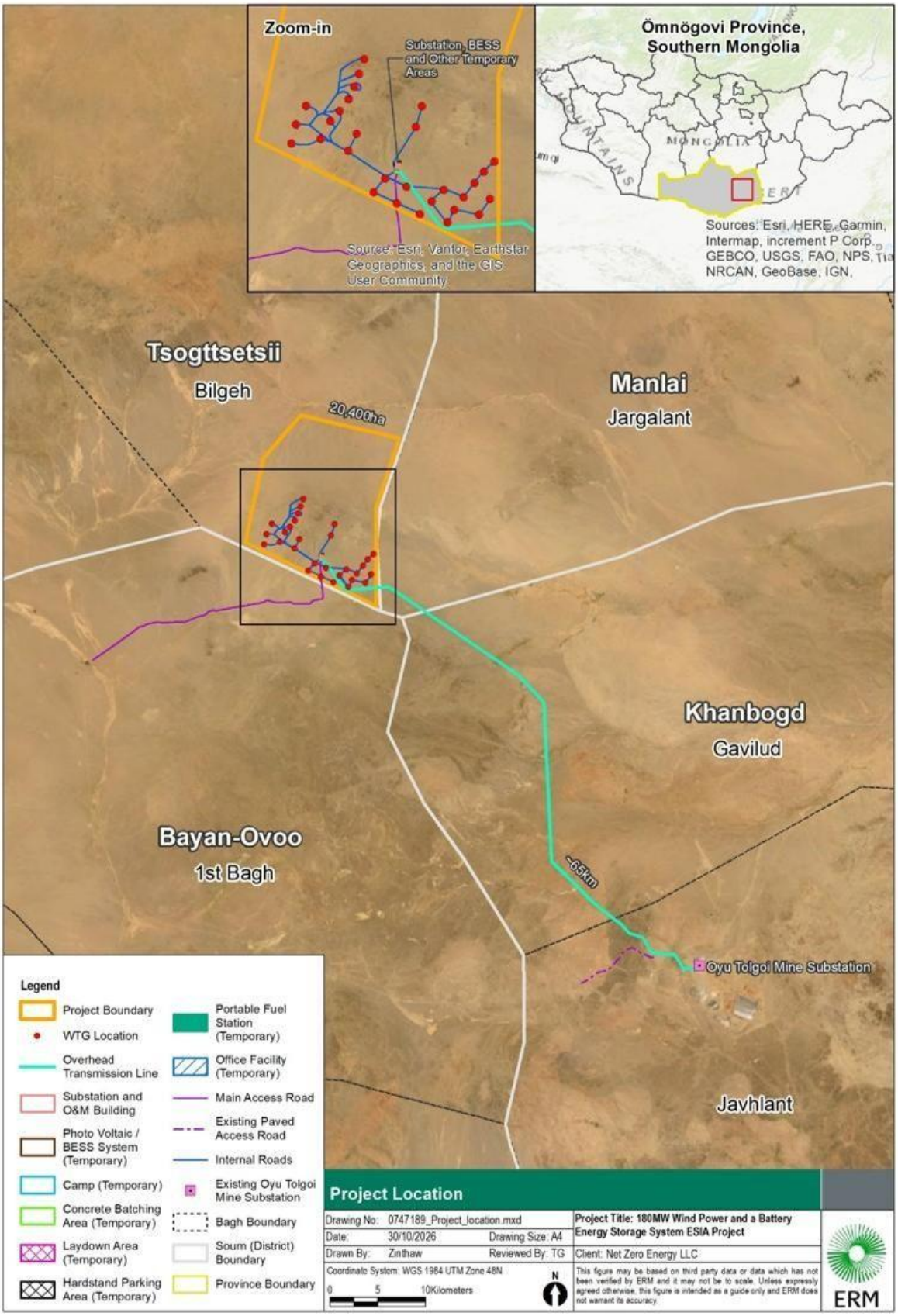
Н2. ТӨСЛИЙН ТОДОРХОЙЛОЛТ

Н2.1 ТӨСЛИЙН БАЙРШИЛ БА БҮРЭЛДЭХҮҮН ХЭСГҮҮД

Төслийн СЦҮ-ийн талбай ба ЦДАШ нь Монголын өмнөд хэсэгт, Хятадын хилтэй харьцангуй ойр (ойролцоогоор 130 км) орших Өмнөговь (Ömnögovi гэж мөн бичдэг; монголоор: Өмнөговь) аймагт байрладаг. Төсөл нь Цогтцэций (монголоор: Цогтцэций) сумын нутагт, цахилгаан дамжуулах шугам холбогдох Оюу толгойн уурхайгаас ойролцоогоор (~60 км) зайд оршдог (Зураг Н2-1).

Төслийн бүрэлдэхүүн хэсгүүд:

- 29 салхин цахилгаан үүсгүүр (СЦҮ);
- СЦҮ-ийн талбайн ойролцоо байрлах, 2х120 МВА-ийн хүчний трансформатортой дэд станц бөгөөд дэд станц нь удирдлагын өрөөгөөр тоноглогдоно;
- 50 МВт.ц-ийн батарей хуримтлуурын систем (БХС);
- Салхин цахилгаан станцын талбайгаас зүүн өмнө чиглэлд Оюу толгойн уурхайн төв дэд станц (Хувилбар 1) эсвэл Зэс Оюу 220 кВ-ын залгах станц (Хувилбар 2) хүртэл холбогдох ~65 км урт, хоёр хэлхээт 220 кВ-ын агаарын цахилгаан дамжуулах шугам (ЦДАШ);
- Одоо байгаа хүнд даацын нүүрс тээврийн замыг СЦҮ-ийн талбайтай холбох ~30.9 км сайжруулсан/хучилтгүй зам;
- СЦҮ-ийн талбай доторх байгууламжуудыг холбох ойролцоогоор ~56 км дотоод зам;
- ЦДАШ-ын барилга угсралт, ашиглалтыг дэмжих нийт ойролцоогоор 62.2 км урт ЦДАШ-ын нэвтрэх зам;
- Ажилчдын байр, оффис, материал түр хадгалах (агуулах ба овоолгын) талбай, бетон зуурмагийн үйлдвэр, талбай дээрх нарны цахилгаан үйлдвэрлэх талбай (нарны зайн хавтан ба БХС) болон СЦҮ угсрах турбин суурилуулах талбай зэрэг түр байгууламжууд.

ЗУРАГ Н2-1: ТӨСЛИЙН БАЙРШИЛ

Н2.2 ТӨСЛИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

Н2.2.1 БАРИЛГЫН ӨМНӨХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

Төслийн барилгын өмнөх үе шатанд дараах үйл ажиллагаа хийгдэнэ:

- Газар эзэмших: газар эзэмших үйл явцыг дуусгахын тулд орон нутгийн удирдлагатай (орон нутгийн Засаг дарга нартай) зохицуулан газрыг эзэмших;
- Зураг төсөл: Төслийн талбай дахь салхин цахилгаан үүсгүүрүүд болон бусад дэд бүтцийн (дэд станц, ЦДАШ, удирдлагын байр, туслах байгууламж гэх мэт) нарийвчилсан зураг төсөл, байршлын төлөвлөгөөг боловсруулах;
- Төслийн талбайг бэлтгэх: үүнд зураг төсөл, ханган нийлүүлэлт, барилга угсралтын (EPC) гүйцэтгэгчийг дайчлах, хог хаягдал зайлуулах талбай, ажилчдын байрны байгууламж болон агуулах талбайг барих ажил багтах төлөвтэй; ба
- Зөвшөөрөл авах үйл явц: барилга угсралт эхлэхээс өмнө шаардлагатай бүх зөвшөөрөл, эрхийг авах.

Н2.2.2 БАРИЛГА УГСРАЛТЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

Барилга угсралтын үе шат нь худалдан авагч Оюу толгойтой тохиролцсон эхлэх огнооноос хамааран ойролцоогоор 17 сар хүртэл үргэлжлэх бөгөөд дараах үйл ажиллагаа хийгдэнэ:

- Ажиллах хүчийг дайчлах, байршуулах: үүнд зураг төсөл, ханган нийлүүлэлт, барилга угсралтын (EPC) гүйцэтгэгчийг дайчлах, ажилчдын байрны байгууламж болон материалын агуулах талбайг барих ажил багтана;
- Газар бэлтгэх (талбайг цэвэрлэх, ухах, тэгшлэх), хашаа барих, барилгын инженерийн ажил;
- Нэвтрэх зам барих;
- Дотоод зам барих;
- СЦҮ-ийн суурь, дэд станц, БХС болон удирдлагын байр барих;
- ЦДАШ барих;
- СЦҮ, барилгын материал, машин механизм тээвэрлэх;
- Холбогдох дэд станцыг өргөтгөх (Хувилбар 1 ба 2);
- СЦҮ болон дотоод кабель угсрах;
- Холбооны систем болон Хянах удирдах, өгөгдөл цуглуулах (SCADA) системийг суурилуулах;
- Ус хангамж ба ус зайлуулах систем, цахилгаан хангамжийн систем болон хашаа барих, суурилуулах; ба
- Дотоод цахилгааны холболтыг дуусгах.

Н2.2.3 АШИГЛАЛТ БА ЗАСВАР ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

СЦҮ-ийн ашиглалт ба засвар үйлчилгээ (O&M) 20–25 жил үргэлжилнэ гэж тооцсон.

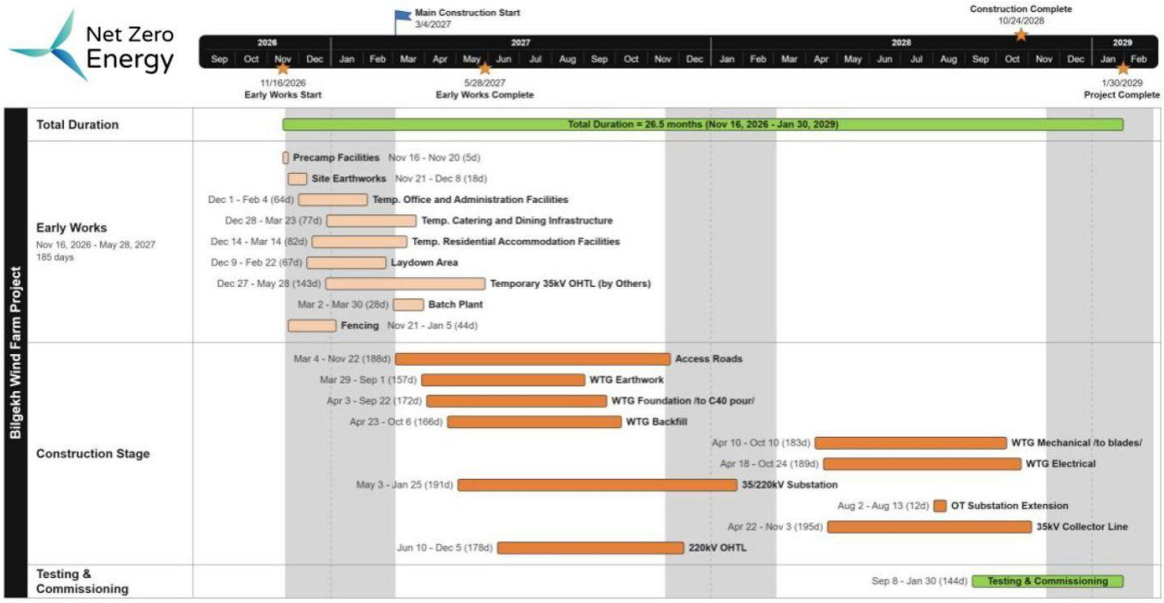
Ашиглалтын үе шатанд дараах үйл ажиллагаа хийгдэнэ:

- Нийлүүлэгчийн техникийн шаардлагын дагуу СЦҮ тус бүрийн байршилд хийх төлөвлөгөөт жилийн засвар үйлчилгээ;
- Нийлүүлэгчийн техникийн шаардлагын дагуу бүх СЦҮ-ийн тогтмол үзлэг;
- Дэд станц, БХС, агуулах талбай болон бусад одоо байгаа байгууламж зэрэг туслах байгууламжийн ашиглалт, засвар үйлчилгээ;
- ЦДАШ-ын үзлэг, засвар үйлчилгээ; ба
- Дотоод зам болон нэвтрэх замын үзлэг, засвар үйлчилгээ.

Салхины хурд тохиромжтой үед СЦУ-үүд засвар үйлчилгээний зогсолтоос бусад бүх хугацаанд ажиллана. Станцын өдөр тутмын үйл ажиллагааг голчлон компьютерийн сүлжээгээр автоматаар удирдана.

2.2.3.1 ТӨСЛИЙН ХУВААРЬ

Төслийн урьдчилсан төлөвлөгөөгөөр барилга угсралтын ажлыг 2026 оны 4-р улиралд эхлүүлж, эрчим хүчний анхны үйлдвэрлэлийг 2028 оны 3-р улиралд эхлүүлэх, арилжааны ашиглалтад 2029 оны 1-р улиралд оруулахаар төлөвлөж байна. СЦУ-ийн талбайн барилга угсралтын ажил ойролцоогоор 26 сар үргэлжилнэ. Цаг агаарын нөхцөл зарим ажилд нөлөөлж болзошгүй тул тодорхой ажлуудад 11 сарын дунд үеэс 3 сарын эхэн хүртэлх хугацаанд барилгын ажил хийхээр төлөвлөөгүй. Төслийн гол хуваарийг Зураг Н2-1-д үзүүлэв.

ЗУРАГ Н2-2: ТӨСЛИЙН ГОЛ ХУВААРЬ

Н2.3 ТӨСЛИЙН ГАЗАР АШИГЛАЛТ

Монгол Улсад газар төрийн өмчид байдаг бөгөөд ойролцоогоор 80% нь бэлчээрийн мал аж ахуйд ашиглагддаг бэлчээр юм. Өмнөговь аймагт газрын ойролцоогоор 72% нь мал бэлчээрлэхэд ашиглагддаг тул нийтийн бэлчээрийг ашиглах боломж нь орон нутгийн амьжиргааны үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэг болдог.

Малчид ерөнхийдөө бэлчээрийн газрыг өмчилдөггүй ч өвөлжөө, хаваржааны талбайг эзэмших эрхийн гэрчилгээ авч болно. Монгол Улсын хуулиар бэлчээрийн газрыг нийтийн хэрэгцээнд зориулсан бөгөөд малчдад өвөлжөө, хаваржааны газрыг 15 хүртэл жилийн хугацаагаар эзэмших эрх олгож, хугацаа дуусахад сунгадаг. Бодит байдал дээр малчид олон жил дараалан нэг бууцны талбайг эзэмшихээр хүсэлт гаргаж, ашиглаж болно. Эдгээр бууцны талбайд малчид малын хашаа, хороо, орон байр болон бусад туслах дэд бүтэц барьж, арчилж болно.

Харин зуслангийн бэлчээр нийтийн хэрэгцээнд хэвээр байх бөгөөд малчид оршин суугаа газар, өвөлжөө, хаваржааныхаа байршлаас үл хамааран уламжлалт ашиглалтын зохицуулалтаар ашиглах боломжтой. Малчид ихэвчлэн бэлчээр сэлгэхийн тулд улирлаар нүүдэллэж, мал нь ойр орчимд бэлчиж байх хугацаанд зуслан, намаржаандаа түр оршин суудаг. Эдгээр бууцыг түр хугацаанд ашигладаг бөгөөд нийтийн бэлчээрийн тогтолцооны нэг хэсэг тул зуслан, намаржаанд газар эзэмших зөвшөөрөл, гэрчилгээ олгодоггүй. Иймд

Төслийн бүс дэх бэлчээрийн мал аж ахуйд суурилсан амьжиргаа нь газрын хувийн өмчлөлөөс илүүтэй улирлын нүүдэл, нийтийн бэлчээрийн нөөцийг уламжлалт журмаар ашиглах боломжоос голчлон хамаардаг.

Иймд Төслийн үйл ажиллагааны улмаас бэлчээрийн газар, малын нүүдлийн зам, усны эх үүсвэр эсвэл амьжиргааны бусад нөөцөд нэвтрэх боломж хязгаарлагдсан тохиолдолд эзэмших эрхийн гэрчилгээ эзэмшигчид болон уламжлалт ашиглагчид аль аль нь амьжиргааг сэргээх туслалцаа авах эрхтэй байж болно.

Төсөл нь 18 сарын барилга угсралтын хугацаанд (2027 оны 3 сараас 2028 оны 10 сар хүртэл, өвлийн зогсолтын хугацааг оруулахгүйгээр) СЦУ, дотоод зам, дэд станц, агуулах талбай, агаарын цахилгаан дамжуулах шугам (ЦДАШ) болон холбогдох нэвтрэх замд ойролцоогоор 130.3 га газрыг түр ашиглана. Ашиглалтын үе шатанд Төслийн 20-25 жилийн ашиглалтын хугацаанд ойролцоогоор 105.2 га газрыг байнга эзэлнэ.

Эдгээр бэлчээрийн суурь талбайд үндэслэн тооцоход Төслийн барилгын үеийн түр эзлэх талбай нь бэлчээрийн боломжит нөөцийн ойролцоогоор 0.04%-0.19%, ашиглалтын үеийн байнгын эзлэх талбай нь ойролцоогоор 0.03%-0.15%-ийг эзэлнэ. Нөлөөлөлд өртөх бэлчээрийн газрын хувь бага боловч бэлчээрийн мал аж ахуйд суурилсан амьжиргаа нь нийтийн бэлчээрийн нөөц, улирлын нүүдлийн зам, усны эх үүсвэрийг тасралтгүй ашиглах боломжоос хамаардаг тул эдийн засгийн болзошгүй нүүлгэн шилжүүлэлт болон амьжиргааг сэргээх шаардлагыг үнэлэхдээ үүнийг харгалзан үзэх шаардлагатай.

Н2.4 ТӨСЛИЙН УДИРДЛАГА

Төслийн удирдлагад оролцох гол талуудад дараах байгууллагууд багтана:

- Төсөл хэрэгжүүлэгч: NZE
- Тоног төхөөрөмж нийлүүлэгч: [redacted]
- Барилга угсралтын гүйцэтгэгч: [redacted]
- Ашиглалт ба засвар үйлчилгээний гүйцэтгэгч: [redacted]

Н3. ХАМААРАХ ЭРХ ЗҮЙН БА ОЛОН УЛСЫН ОРЧИН

Н3.1 МОНГОЛ УЛСЫН ХОЛБОГДОХ ХУУЛЬ ТОГТООМЖ

Н3.1.1 ҮНДСЭН ХУУЛЬ, 1992

Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)-д Монгол Улсын газар, түүний хэвлий, ой, ус, амьтан, ургамал болон байгалийн бусад баялаг гагцхүү ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байна гэж заасан. Монгол Улсын иргэний эрх, эрх чөлөөг тунхагласан бөгөөд үүнд “эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах” эрх багтана.

Н3.1.2 ГАЗРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬ[1], 2002

Энэ хуулийн зорилт нь иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага газар эзэмших, ашиглахтай холбогдсон болон бусад харилцааг зохицуулахад оршино. Газар эзэмшигч энэ хуулийн дагуу дараах үүрэг хүлээнэ. Үүнд:

- Газар эзэмшиж буй аж ахуйн нэгж, байгууллага холбогдох хууль, гэрээний дагуу газрын төлбөр төлөх;
- Газрын байдал, чанарыг өөрийн зардлаар хадгалах;
- Ухалтын ажлын улмаас эвдэрсэн газрыг өөрийн зардлаар нөхөн сэргээж, тохижуулах;
- Эзэмшиж буй газрын байдал, чанарыг таван жил тутамд нэг удаа тусгай зөвшөөрөлтэй байгууллагаар Төсөл хэрэгжүүлэгчийн өөрийн зардлаар шалгуулж, дүгнэлт гаргуулах;

- Газар эзэмших гэрээний нөхцөлийг биелүүлэх;
- Газрыг үр ашигтай, зохистой ашиглах, хамгаалах, байгаль орчныг хамгаалах талаарх хууль тогтоомжийн шаардлага болон газар ашиглалттай холбогдуулан төрийн байгууллагаас тавьсан нийтлэг шаардлагыг биелүүлэх; ба
- Газрын төлбөрийг холбогдох газрын албанаас тогтоосон хугацаанд төлөх.

Холбогдох журам:

- Газар эзэмшүүлэх, газар эзэмших эрхийн гэрчилгээ олгох журам (Газрын харилцаа, геодези, зураг зүйн газрын даргын 2008 оны 83 дугаар тушаалын хавсралт).

Энэ журмаар иргэн, аж ахуйн нэгжээс газар ашиглах, эзэмших тухай өргөдлийг хүлээн авах, бүртгэх, хянах, газар ашиглуулах, эзэмшүүлэх шийдвэрийн төсөл боловсруулах, батлах, газар олгох, эзэмших эрхийн гэрчилгээ олгох, газар эзэмшүүлэх гэрээ байгуулах, газар ашиглалтын улсын мэдээллийн санд бүртгэх үйл явцыг тогтоодог.

Журмын дагуу өргөдөл гаргагч газар эзэмших эрхийн гэрчилгээ авахдаа дараах үйл явцыг дагана:

- Газар эзэмших өргөдлийг холбогдох байгууллагад хянуулахаар гаргана;
- Хяналтын үндсэн дээр сумын Засаг дарга шийдвэрийн төсөл боловсруулж, өргөдөл гаргагчид мэдэгдэнэ; ба
- Шийдвэр гарсны дараа газрын хилийн заагийг тэмдэглэж, солбицлыг тогтоосны дараа газар эзэмших гэрээнд гарын үсэг зурж, гэрчилгээ олгоно. Үүнээс гадна газрын байдал, чанарын баталгаажуулалтын дүгнэлт гаргана (журмын 2 дугаар зүйл).
- Газрын байдал, чанарын үнэлгээ хийх журам (Засгийн газрын 2003 оны 28 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралт).

Журмыг дараах газарт газрын чанар, байдлын үнэлгээ хийхэд хэрэглэнэ: Монгол Улсын иргэнд өмчлүүлэх газар; гадаад улс, олон улсын байгууллага, гадаадын аж ахуйн нэгж, гадаадын хөрөнгө оруулалттай байгууллага, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнд ашиглуулах газар; өргөдөл гаргагчийн ашиглалтад аль хэдийн байгаа газар; хэний ч өмчлөл, эзэмшил, ашиглалтад байхгүй төрийн өмчийн бусад газар.

Энэ журмын дагуу бүх төрлийн газарт таван жил тутамд нэг удаа (1.2 дугаар зүйл), мөн газар ашиглах зөвшөөрлийн хугацаа дуусахад (1.3 дугаар зүйл) газрын чанарын баталгаажуулалтын төлөвлөгөөт үнэлгээ хийнэ. Газрын чанарын баталгаажуулалтын үнэлгээ хийхэд газар эзэмшигч буюу уг үйлчилгээг хүсэгч заавал байлцана (5.27 дугаар зүйл). Аж ахуйн нэгжийн ашиглаж буй газрын чанарын баталгаажуулалтын үнэлгээний зардлыг газар ашиглагч хариуцна (8.38.2 дугаар зүйл).

Н3.2 ОЛОН УЛСЫН СТАНДАРТ

Н3.2.1 ОЛОН УЛСЫН САНХҮҮГИЙН КОРПОРАЦИЙН (IFC) ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН СТАНДАРТУУД (PS)

2006 оны 4 дүгээр сард Дэлхийн банкны группийн гишүүн IFC нь Дэлхийн банкны группийн анхны хамгаалалтын бодлогод үндэслэсэн, хувийн хэвшлийн төслүүдтэй холбоотой тодорхой асуудлуудыг илүү хүлээн зөвшөөрсөн Гүйцэтгэлийн стандартуудыг (PS) гаргасан. IFC PS-ийг хүлэмжийн хий, хүний эрх, олон нийтийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал, хамгаалалт зэрэг асуудлыг хамруулан өргөжүүлсэн. PS-ийн шинэчилсэн багц 2012 оны 1 дүгээр сарын 9-нд хүчин төгөлдөр болсон.

Тодруулбал, энэ ажил нь IFC PS5-ын шаардлагыг хамрах зорилготой бөгөөд уг стандарт нь төслүүдээс албадан нүүлгэн шилжүүлэлтээс зайлсхийх эсвэл түүнийг хамгийн бага байлгах, нөлөөлөлд өртсөн иргэдэд бүрэн орлуулах өртгөөр нөхөн олговор олгох, утга

учиртай зөвлөлдөх, гомдол барагдуулах механизм бий болгох, нийгэм-эдийн засгийн судалгаа хийх, амьжиргааг сэргээх эсвэл сайжруулах арга хэмжээ хэрэгжүүлэхийг шаарддаг. Стандарт нь биет болон эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтийн аль алинд хамаарах бөгөөд хуулиар хүлээн зөвшөөрөгдөх газрын эрхгүй нөлөөлөлд өртсөн иргэдэд эрх олгох хүрээг өргөжүүлдэг.

Н3.2.2 АЗИЙН ХӨГЖЛИЙН БАНКНЫ (ADB) БАЙГАЛЬ ОРЧИН, НИЙГМИЙН ТОГТОЛЦОО (ESF)

ADB-ийн Байгаль орчин, нийгмийн стандарт (ESS) 5 нь газар чөлөөлөлт болон газар ашиглалтын хязгаарлалттай холбоотой эрсдэлийг авч үздэг бөгөөд боломжтой бүх тохиолдолд нүүлгэн шилжүүлэлтээс зайлсхийхийг шаарддаг. Эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтээс зайлсхийх боломжгүй тохиолдолд нөлөөлөлд өртсөн иргэд орлуулах өртгөөр нөхөн олговор, амьжиргаагаа сайжруулах эсвэл сэргээх туслалцаа авах ёстой. Стандарт нь зөвхөн газар эзэмшигчдэд төдийгүй албан бус ашиглагчид, малчид, түрээслэгчид болон нийтийн өмчийн нөөцөд түшиглэдэг хүмүүст хамаарна. ESS5 нь цаашлаад утга учиртай зөвлөлдөх, оролцогч талуудын оролцоо, хяналт шинжилгээ, ашиг тусаас хоцорсон болон эмзэг бүлгийг дэмжихийг онцолдог.

Н3.2.3 ЕВРОПЫН СЭРГЭЭН БОСГОЛТ, ХӨГЖЛИЙН БАНКНЫ (EBRD) БАЙГАЛЬ ОРЧИН, НИЙГМИЙН БОДЛОГО (ESP)

2024 оны 10 дугаар сард Европын Сэргээн босголт, хөгжлийн банк (EBRD) одоо мөрдөгдөж буй EBRD-ийн Байгаль орчин, нийгмийн бодлогыг (ESP) гаргасан бөгөөд уг бодлого нь 2025 оны 1 дүгээр сарын 1-нээс шинэ төслүүдэд хүчин төгөлдөр болж, EBRD-ийн өмнөх 2019 оны Байгаль орчин, нийгмийн бодлого болон түүнтэй холбоотой Гүйцэтгэлийн шаардлагуудыг орлосон. ESP 2024-ийн дагуу өмнөх Гүйцэтгэлийн шаардлагуудыг (PR) Байгаль орчин, нийгмийн шаардлага (ESR) гэж нэрлэх болсон бөгөөд энэхүү шинэчлэлээр илүү хатуу шаардлагуудыг нэвтрүүлсэн. ESP 2024-ийн дагуу EBRD нь байгаль орчин, нийгмийн тогтвортой байдлын тодорхой чиглэлүүдээр төслүүдийн хангах ёстой ESR-ийн иж бүрэн багцыг баталсан. ESR-ийн гол цөм нь бууруулах арга хэмжээний шатлал болон Салбарын сайн туршлагыг (GIP) хэрэглэх явдал юм.

EBRD PR5 нь төслүүдээс боломжтой тохиолдолд нүүлгэн шилжүүлэлтээс зайлсхийх, нөлөөллөөс зайлсхийх боломжгүй тохиолдолд нөхөн олговор олгох, амьжиргааг сэргээх, утга учиртай зөвлөлдөхийг шаарддаг. PR5 нь эмзэг байдлын үнэлгээ, жендэрийн асуудал, байгалийн нөөцийн ашиглалттай холбоотой амьжиргааг сэргээх, амьжиргааны үр дүнгийн хараат бус хяналт шинжилгээг онцгойлон авч үздэг. Амьжиргааг сэргээх нь нөхөн олговроос тусдаа үүрэг гэж тооцогддог бөгөөд нөлөөлөлд өртсөн иргэд Төслийн өмнөх амьжиргааны нөхцөлөө сэргээсэн эсвэл сайжруулсан нь нотлогдох хүртэл үргэлжлэх ёстой.

Н4. АМЬЖИРГААНЫ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

Н4.1 АМЬЖИРГААНЫ СУУРЬ НӨХЦӨЛИЙН ХУРААНГУЙ

Төсөл нь Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын цөлөрхөг хээрийн орчинд байрладаг бөгөөд энд амьжиргаа голчлон бэлчээрийн уламжлалт мал аж ахуйд суурилдаг. Нийгэм-эдийн засгийн суурь судалгаагаар малчин өрхүүд бэлчээрийн газар, улирлын нүүдлийн зам, усны эх үүсвэр, өвөлжөө, хаваржаа болон бэлчээрийн уламжлалт менежментийн тогтолцоонд нэвтрэх боломжоос ихээхэн хамааралтай болох нь батлагдсан. Мал аж ахуй нь өрхийн орлогын гол эх үүсвэр төдийгүй уур амьсгалын хэлбэлзэл, ган, үе үе тохиолддог зуд зэрэг онцлог бүхий орчинд амьжиргааны үндсэн хөрөнгө, хүндрэлийг даван туулах гол арга хэрэгсэл болдог.

Бүс нутгийн эдийн засагт уул уурхайн үйл ажиллагаа, ялангуяа Оюу толгой, Тавантолгойн уурхайн үйл ажиллагаа ихээхэн нөлөөлдөг хэдий ч Төслийн нөлөөллийн бүс (AoI) дотор болон түүний ойролцоо амьдардаг өрхүүдийн хувьд мал аж ахуй амьжиргааны давамгайлах үйл ажиллагаа хэвээр байна. Төслийн бүсийн амьжиргааны тогтолцоо нь угаасаа нүүдлийн шинжтэй бөгөөд өргөн уудам нийтийн бэлчээрийн нөөцөд нэвтрэх боломжоос хамаардаг

Суурь судалгаа болон оролцогч талуудтай хийсэн зөвлөлдөх уулзалтаас үзэхэд бог мал, ялангуяа хонь, ямаа ерөнхийдөө улирлын бууцнаас харьцангуй ойр зайд бэлчдэг бол адуу, үхэр, тэмээ зэрэг бод мал хамаагүй өргөн бэлчээрийн нутгийг ашигладаг. Бэлчээрлэлтийн хэв маяг жилийн турш өөрчлөгддөг бөгөөд малчид бэлчээрийн ургамал, усны хүртээмж, цаг агаарын нөхцөл, малын хэрэгцээнээс хамааран улирлын бууц, бэлчээрийн хооронд нүүдэллэдэг. Ган гачиг эсвэл бэлчээрийн доройтлын үед өрхүүд тохиромжтой бэлчээр хайж уламжлалт бэлчээрийн нутгаасаа 50-200 км зайд нүүх тохиолдол гардаг. Бэлчээрийн нөөцийг ашиглах асуудлыг малчдын хоорондын уламжлалт тохиролцоо болон орон нутгийн сум, багийн удирдлагатай зохицуулах замаар шийдвэрлэдэг бөгөөд шаардлагатай үед засаг захиргааны хил дамнан бэлчээрийн нөөцийг уян хатан ашиглах боломжийг олгодог.

Төслийн бүс нь улирлын малын нүүдлийг дэмждэг, хоорондоо холбогдсон хамаагүй том бэлчээрийн ландшафтын нэг хэсэг юм. Иймд амьжиргааны тогтвортой байдал нь зөвхөн тус тусын бууцны байршилд нэвтрэх боломжоос гадна өргөн бэлчээрийн нутаг, отрын бэлчээр, малын нүүдлийн коридор, усалгааны цэг, худаг, булаг болон бэлчээрийн мал аж ахуйн тогтолцоог дэмждэг байгалийн бусад нөөцийг тасралтгүй ашиглах боломжоос хамаардаг.

Нийгэм-эдийн засгийн суурь судалгаа болон оролцогч талуудтай хийсэн зөвлөлдөх уулзалтаас үзэхэд орон нутгийн бэлчээрийн мал аж ахуйн тогтолцоо нь өндөр тэсвэртэй, дасан зохицох чадвартай. Гэсэн хэдий ч амьжиргааны хөндөгдлийг даван туулах өрхийн чадавх нь сүргийн хэмжээ, малын ашиг шим, өөр бэлчээрийн нөөц ашиглах боломж, амьжиргааг төрөлжүүлэх боломж болон өрхийн эмзэг байдлын хүчин зүйлсээс хамааран ихээхэн ялгаатай байна. Иймд нөлөөлөлд өртсөн бүх хүнийг зохих ёсоор тодорхойлж, тэдэнтэй зөвлөлдөж, зээлдүүлэгчдийн холбогдох шаардлагын дагуу дэмжлэг үзүүлэхийн тулд энэхүү Амьжиргааг сэргээх тогтолцоог (LRF) хэрэгжүүлэх явцад эмзэг өрхүүд, улирлын малчид, уламжлалт нөөц ашиглагчид болон эрхийн баримтгүй ашиглагчдад онцгой анхаарал хандуулна.

Н4.1.1 АМЬЖИРГААНЫ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

Мал маллах нь Монгол Улсад амьжиргааны чухал хэлбэр бөгөөд Төслийн бүсэд мал аж ахуй амьжиргааны давамгайлах үйл ажиллагаа хэвээр байна. 2022 онд Монгол Улсын ажиллах хүчний ойролцоогоор 25% нь хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй, загас агнуур, ан агнуурын салбарт ажиллаж байсан[1] бол малын хөрөнгө хөдөөгийн өрхийн хөрөнгийн ойролцоогоор 63%-ийг эзэлдэг[2]. Бүс нутгийн түвшинд мал аж ахуй нь Өмнөговь аймгийн эдийн засгийн тулгуур бөгөөд ажиллах хүчний ойролцоогоор 63.1%-ийг ажлын байраар хангадаг. Бусад салбарт бөөний болон жижиглэн худалдаа (8.9%), төрийн удирдлага/засгийн газар (8.2%), боловсрол (4.7%) болон уул уурхай (4.2%) багтана[3]. Өмнөговь аймгийн хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин 67.5% бөгөөд улсын дундаж 56.3%-иас өндөр байна. Эрэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлт 78.8%, эмэгтэйчүүдийнх 57.6% байна.

Төслийн нөлөөлөлд өртөх багуудад мал маллах нь амьжиргааны давамгайлах үйл ажиллагаа хэвээр байна. Малчид Билгэх, Гавилууд, Жавхлант, Жаргалант багийн хүн амын тус тус ойролцоогоор 9.3%, 11.2%, 6.4%, 29.4%-ийг эзэлдэг. ESIA-ийн хүрээнд хийсэн фокус бүлгийн ярилцлагаар (FGD) мал аж ахуй нь өрхийн орлого, амь зуулгын гол эх үүсвэр болох нь батлагдсан. Өрхүүд ихэвчлэн хонь, ямаа, адуу, тэмээ, үхрээс бүрдсэн холимог сүрэг маллах бөгөөд малын дийлэнх хэсгийг хонь, ямаа эзэлдэг.

Өмнөговь аймагт газар тариалангийн үйл ажиллагаа хязгаарлагдмал[4] бөгөөд бүс нутгийн газар тариалангийн үйл ажиллагааны ихэнх нь мал аж ахуйн салбарыг дэмжих тэжээлийн ургамал тариалахад чиглэдэг. Төслийн нөлөөлөлд өртөх багуудад тариалангийн газар илрээгүй. Иймд өрхийн амьжиргаа нь газар тариалангаас хамаагүй илүү бэлчээрийн нөөцөөс хамаардаг.

Мал аж ахуйгаас гадна өрх уул уурхайн салбартай холбоотой цалинтай ажлаар орлогоо улам бүр төрөлжүүлж байна. Оюу толгойн зэс-алтны уурхай, Тавантолгойн нүүрсний уурхай зэрэг томоохон уул уурхайн бүтээн байгуулалтууд бүс нутагт нэлээд хэмжээний ажлын байрны боломж олгодог. Оролцогч талуудтай хийсэн зөвлөлдөх уулзалтаар олон өрхийн дор хаяж нэг гишүүн уул уурхайтай холбоотой үйл ажиллагаанд шууд болон шууд бусаар ажилладаг болох нь тогтоогдсон. Гэсэн хэдий ч бэлчээрийн мал аж ахуй нь амьжиргааны гол үйл ажиллагаа, эдийн засаг болон уур амьсгалын цочролоос хамгаалах чухал хамгаалалтын тор хэвээр байна.

Н4.1.2 УЛИРЛЫН НҮҮДЭЛ БА БЭЛЧЭЭРЛЭЛТИЙН ПРАКТИК

Төслийн бүсийн мал аж ахуй нь улирлын нүүдэл болон өргөн уудам уламжлалт бэлчээрийн газарт нэвтрэх боломжоос хамаардаг. Өрхийн судалгаагаар бог мал (хонь, ямаа) ерөнхийдөө улирлын бууцнаас 3.7-5.5 км зайд бэлчдэг бол адуу, үхэр, тэмээ зэрэг бод мал ихэвчлэн бууцнаас 10-16.6 км зайд орших бэлчээрийг ашигладаг бөгөөд бэлчээрийн хэвийн нөхцөлд 40 км хүртэл зайд бэлчиж болно. Ган, бэлчээрийн доройтол эсвэл уур амьсгалын хүнд үзэгдлийн үед малчид тохиромжтой бэлчээр хайж малаа уламжлалт бэлчээрийн нутгаасаа 50-200 км зайд, тэр дундаа хөрш сум, аймгийн нутагт нүүлгэж болно.

ESIA-ийн хүрээнд хийсэн оролцогч талуудтай зөвлөлдөх уулзалтаар бэлчээрийн газрыг ашиглах асуудлыг уламжлалт тохиролцоо болон орон нутгийн захиргааны үйл явцаар зохицуулдаг болох нь батлагдсан. Малчид хамтран нөөц ашиглах эртний уламжлалд тулгуурлан засаг захиргааны хил дамнасан улирлын бэлчээр ашиглах асуудлыг тогтмол тохиролцдог. Оролцогч талуудын мэдээлснээр бэлчээр ашиглахтай холбоотой маргаан нь нийтийн нөөцийн менежментийн эдгээр тогтсон тогтолцооны ачаар харьцангуй ховор тохиолддог.

[1] Монгол Улсын статистикийн эмхтгэл 2022. Эх сурвалж: https://downloads.1212.mn/XAwDOK2kREX51d_fl68Uw-r1_ye--nOFrsKek_OF.pdf#pdfjs.action=download

[2] Дэлхийн банк. Эх сурвалж: https://blogs.worldbank.org/en/eastasiapacific/dzud-a-slow-natural-disaster-kills-livestock-and-livelihoods-in-mongolia

[3] Оюу толгой төсөл – ESIA

[4] Mongolia: A Country Study: Agriculture. Эх сурвалж: https://countrystudies.us/mongolia/53.htm

Улирлын бэлчээрлэлтийн хэв маягийн дүн шинжилгээгээр ойролцоогоор 47,742 га бэлчээрийг хонь, ямаа, ойролцоогоор 189,395 га бэлчээрийг үхэр, адуу, тэмээ зэрэг бод мал ашигладаг болохыг харуулж байна. Төслийн одоогийн эзлэх талбайд үндэслэн тооцоход барилгын үеэр нөлөөлөлд өртсөн малчдын ашигладаг бэлчээрийн газрын дээд тал нь ойролцоогоор 0.5%-ийг шууд эзлэх эсвэл хязгаарлах төлөвтэй. Биетээр нөлөөлөлд өртөх газрын хувь хязгаарлагдмал боловч нөлөөллийн ач холбогдлыг нөлөөлөлд өртөх бэлчээрийн газар, малын нүүдлийн коридор болон холбогдох усны нөөцийн байршил, чанар, улирлын үүрэгтэй уялдуулан үнэлэх шаардлагатай.

Зураг Н4-1 болон Зураг Н4-2-т ESIA-ийн оролцооны үеэр малчдаас өгсөн мэдээлэлд үндэслэн Төслийн талбайн ойролцоох малчдын улирлын нүүдэл, бог мал болон бод малын бэлчээр ашиглалтын хэв маягийг үзүүлэв. Эдгээр зураг нь бэлчээрлэлтийн үйл ажиллагаа нь тус тусын бууцны байршлаас хол давж, улирлын нүүдэл, нөөцийн уян хатан ашиглалтаар онцлог бүхий нийтийн бэлчээрийн өргөн тогтолцооны нэг хэсгийг бүрдүүлдэг

болохыг харуулж байна. Иймд Төсөлтэй холбоотой амьжиргааны нөлөөллийг үнэлэхдээ бэлчээрийн газрын шууд алдагдал болон улирлын бэлчээрлэлтийн хэв маяг, малын нүүдэл, бэлчээрийн мал аж ахуйн гол нөөцөд нэвтрэх боломжид үзүүлэх аливаа болзошгүй нөлөөллийг аль алиныг нь харгалзан үзэх шаардлагатай.

Эх сурвалж: EcoTrend (ESIA-аас)

ЗУРАГ Н4-1: БОГ МАЛЫН УЛИРЛЫН БЭЛЧЭЭР АШИГЛАЛТ

Эх сурвалж: EcoTrend (ESIA-аас)

ЗУРАГ Н4-2: БОД МАЛЫН УЛИРЛЫН БЭЛЧЭЭР АШИГЛАЛТ

Н4.1.3 ЭРХИЙН БАРИМТГҮЙ АШИГЛАГЧИД БА УЛАМЖЛАЛТ НӨӨЦ АШИГЛАГЧИД

Төслийн АоI-д нийтийн газар, байгалийн нөөцөөс амьжиргаагаараа хамааралтай боловч албан ёсны өмчлөх, түрээслэх эсвэл хуулийн дагуу бүртгэгдсэн газрын бусад эрхгүй байж болох “эрхийн баримтгүй ашиглагчид” болон уламжлалт нөөц ашиглагчид нэлээд хувийг эзэлдэг. Эдгээр ашиглагчдад улирлын малчид, бэлчээрийн уламжлалт ашиглагчид, нийтийн бэлчээр ашигладаг өрхүүд, худаг болон усны эх үүсвэрийн ашиглагчид, уламжлалт нүүдлийн коридорт түшиглэдэг малчид багтана. Ийм ашиглагчид газар эзэмших албан ёсны эрхгүй байж болох ч эдгээр нөөцөөс эдийн засгийн хувьд хамааралтай байгаа нь Төсөлтэй холбоотой нөлөөллийн улмаас эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлт үүссэн тохиолдолд амьжиргааг сэргээх туслалцаа авах эрхийг нь тогтооно.

Н4.2 АМЬЖИРГААНД ҮЗҮҮЛЭХ БОЛЗОШГҮЙ НӨЛӨӨЛЛИЙН ХУРААНГУЙ

Н4.2.1 БАРИЛГЫН ҮЕИЙН БЭЛЧЭЭРИЙН ГАЗРЫН ТҮР ХӨНДӨГДӨЛ

Барилга угсралтын үйл ажиллагааны улмаас тооцоолсон 18 сарын барилгын хугацаанд ойролцоогоор 130.3 га бэлчээрийн газрыг түр эзэлж, хөндөх төлөвтэй. Газрын энэхүү түр эзэмшил нь бэлчээрлэлтийн үйл ажиллагаанд нөлөөлж, нөлөөлөлд өртөх талбайг улирлын чанартайгаар мал бэлчээрлэхэд ашигладаг малчин өрхүүдэд богино хугацааны эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлт үүсгэж болзошгүй. Гэсэн хэдий ч суурь судалгаагаар тодорхойлсон нийт бэлчээрийн талбай буюу бог малын ойролцоогоор 70,428 га, бод малын 305,612 га бэлчээрийн талбайтай харьцуулахад газрын түр эзэмшил нь бэлчээрийн боломжит нөөцийн ердөө 0.04%-0.19% орчмыг эзэлнэ. Түүнчлэн барилгын идэвхтэй үйл ажиллагааг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх бөгөөд нэг зэрэг хөндөгдөх хамгийн их талбай нь барилгын оргил үед ойролцоогоор 17.75 га байна гэж тооцоолсон бөгөөд энэ нь орон нутгийн малын ашигладаг бэлчээрийн талбайн ойролцоогоор 0.0094%-0.0372%-тай

тэнцэнэ. Барилгын аль ч үед Төслийн бүс дэх бэлчээрийн газрын дийлэнх хэсэг нэвтрэх боломжтой хэвээр байна.

Орон нутгийн малчид өндөр нүүдэлтэй бэлчээрлэлтийн тогтолцоотой бөгөөд уур амьсгалын нөхцөл, бэлчээрийн ургамлын хүртээмж, улирлын хэрэгцээнд нийцүүлэн бэлчээрлэлтийн хэв маягаа тогтмол өөрчилдөг. Ган гачгийн үед малчид тогтмол эсвэл урьдчилан тогтоосон өөр бэлчээрийн газраас хамаардаггүй; харин зарим өрх тохиромжтой бэлчээр хайж 50-200 км зайд нүүж болно. Ийм нүүдлийг ерөнхийдөө уламжлалт тохиролцоо болон бэлчээрийн менежментийн тогтсон практикт үндэслэн хөрш малчид болон орон нутгийн сумын удирдлагатай харилцах замаар зохицуулдаг. ESIA-ийн хүрээнд хийсэн оролцогч талуудын оролцооны үйл ажиллагаагаар бэлчээрийн төлөөх өрсөлдөөнтэй холбоотой маргаан ховор гардаг нь тогтоогдсон бөгөөд энэ нь орон нутгийн бэлчээрийн мал аж ахуйн тогтолцооны дасан зохицох, хамтын ажиллагааны шинж чанарыг илэрхийлж байна.

Түр нөлөөлөлд өртөх бэлчээрийн бага хувь, барилгын ажлын үе шаттай шинж чанар, барилгын талбайн зэргэлдээх өөр бэлчээрийн газрын хүртээмж, өөрчлөгдөж буй нөхцөлд бэлчээрлэлтийн чиглэлээ өөрчлөх малчдын батлагдсан чадварыг харгалзан үзвэл Төсөл барилгын үеэр малын нүүдэл эсвэл бэлчээрийн нөөцөд нэвтрэх боломжийг мэдэгдэхүйц хязгаарлахгүй төлөвтэй. Боломжтой бүх тохиолдолд нэвтрэх коридорыг хадгалж, Төслийн бүсээр малын хөдөлгөөнийг нэвтрүүлэх замын хөдөлгөөний менежментийн арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. Хөндөгдөл түр шинжтэй, аль нэг үед нөлөөлөлд өртөх бэлчээрийн нөөцийн хувь маш бага тул барилгын ажилтай холбоотой амьжиргааны нөлөөллийн хэмжээг бага гэж үзэв. Гэсэн хэдий ч мал аж ахуй нь нөлөөлөлд өртөх өрхүүдийн амьжиргааны гол үйл ажиллагаа тул хүлээн авагчийн мэдрэмжийг дунд гэж үзэв.

Бэлчээрийн газрын хөндөгдөлтэй холбоотой түр нөлөөллийн ач холбогдол нь нөлөөлөлд өртөх нөөцийн ач холбогдол, өрхүүд эдгээр нөөцөөс хэр хамааралтай байгаа, тохиромжтой өөр хувилбар (жишээ нь, өөр бэлчээрийн газар) байгаа эсэх, мөн Төсөлтэй холбоотой аливаа нэвтрэх хязгаарлалтын үргэлжлэх хугацаа, цаг хугацаанаас хамаарна. Бэлчээрийн газарт нэвтрэх түр хязгаарлалтад өртсөн нь нотлогдсон өрхүүд богино хугацааны эдийн засгийн нөлөөлөлд өртөж болзошгүй тул амьжиргааг сэргээх арга хэмжээнд хамрагдах эрхтэй байх ёстой. Иймд бодит нөлөөллийн тасралтгүй хяналт шинжилгээ болон Амьжиргааг сэргээх төлөвлөгөөгөөр (LRP) дамжуулан амьжиргааг сэргээх зохих арга хэмжээг хэрэгжүүлэх нөхцөлтэйгөөр барилгын үеийн амьжиргааны түр нөлөөллийн нийт ач холбогдлыг Бага гэж үнэлэв.

Н4.2.2 АШИГЛАЛТЫН ҮЕИЙН БЭЛЧЭЭРИЙН ГАЗРЫН БАЙНГЫН АЛДАГДАЛ

Амьжиргаанд үзүүлэх байнгын нөлөөлөл Төслийг ашиглалтад оруулснаар эхэлж, ойролцоогоор 20-25 жил гэж тооцоолсон Төслийн ашиглалтын хугацааны туршид үргэлжлэх төлөвтэй. Салхин цахилгаан үүсгүүр (СЦҮ), дотоод зам, нэвтрэх зам, ЦДАШ-ын дэд бүтэц, дэд станц болон холбогдох байгууламжуудын байнгын газар эзэмшлийн улмаас ойролцоогоор 105.2 га бэлчээрийн газар байнга алдагдана. Үүнээс ойролцоогоор 7.83 га-г СЦҮ, 33.66 га-г дотоод зам, 34 га-г нэвтрэх зам ба ЦДАШ-ын тулгуурын суурь, 24.72 га-г СЦҮ-ийн талбай руу нэвтрэх зам, 4.99 га-г дэд станц эзэлнэ. Төслийн ашиглалтын үеэр эдгээр талбайг мал бэлчээрлэхэд ашиглах боломжгүй болно.

ESIA-ийн хүрээнд хийсэн Төслийн зураглал, өрхийн судалгаа, оролцогч талуудтай зөвлөлдөх уулзалтад үндэслэн тодорхойлсон 19 малчин өрх бүгд Төслийн бүсийн зарим хэсгийг одоогоор улирлын бэлчээр болгон, голчлон хавар, зуны бэлчээрлэлтийн үеэр ашиглаж байна. Төслийн эзлэх талбай нь нээлттэй нийтийн бэлчээрт байрладаг тул бэлчээрийн газрын байнгын алдагдал нь аль нэг өрхийн бэлчээрийн газар бүрэн алдагдахад хүргэхгүй, харин бэлчээрийн олон ашиглагчид хуваарилагдана. Иймд Төсөл нь

бэлчээрийн боломжит талбайг багасгах боловч аль нэг өрхийн бэлчээрийн тогтолцоо эсвэл амьжиргааны нөөц бүхэлдээ алдагдахад хүргэхгүй.

Хамгийн чухал нь Төслийн аль ч байгууламж орон сууцны бууц, өвөлжөө, малын хашаа, хороо эсвэл өрхийн бусад үл хөдлөх хөрөнгийн талбайд байрлахгүй. Биет нүүлгэн шилжүүлэлт, өрхийг нүүлгэн шилжүүлэх, малын байгууламжийг шилжүүлэх шаардлагагүй. Талбайн баталгаажуулалтаар хүн амьдардаггүй ганцхан өрхийн байгууламж дотоод нэвтрэх замаас ойролцоогоор 90 метрийн дотор байрладаг бол хүн амьдардаг бүх өрхийн байгууламж, улирлын бууцууд Төслийн байнгын дэд бүтцээс 1 км-ээс илүү зайд байрладаг нь батлагдсан.

Орон нутгийн малчдын ашиглах боломжтой бэлчээрийн нийт нөөцтэй харьцуулахад Төслийн байнгын эзлэх талбай нь бэлчээрийн боломжит газрын маш бага хувийг эзэлнэ. Суурь үнэлгээгээр мал бэлчээрлэлт өргөн уудам бэлчээрийн талбайд явагддаг бөгөөд бэлчээрийн газрын байнгын алдагдал нь орон нутгийн малын ашигладаг бэлчээрийн нийт талбайн ойролцоогоор 0.03%-0.15%-ийг эзэлнэ гэж тооцоолсон. Малчид болон мал Төслийн бүсийг тойрсон бэлчээрийн нөөцийн дийлэнх хэсгийг ашиглах боломжтой хэвээр байх бөгөөд ашиглалтын үеэр өргөн ландшафтаар малын нүүдэл хийх боломжтой хэвээр байна. Иймд Төсөл нь улирлын нүүдлийн хэв маяг, малын нүүдэл, отрын бэлчээрт нэвтрэх боломж эсвэл орон нутгийн бэлчээрийн мал аж ахуйн тогтолцооны урт хугацааны оршин тогтнох чадварт мэдэгдэхүйц нөлөөлөхгүй төлөвтэй. Гэсэн хэдий ч эцсийн дүндээ байнгын нөлөөллийн ач холбогдлыг зөвхөн нөлөөлөлд өртөх газрын хувь хэмжээгээр тодорхойлох боломжгүй бөгөөд нөлөөлөлд өртөх бэлчээрийн нөөцийн тус тусын өрхөд ач холбогдол, нөлөөлөлд өртөх талбайн улирлын үүрэг, нөлөөлөлд өртсөн ашиглагчид эдгээр нөөцөөс хэр хамааралтай байгаа, тохиромжтой өөр хувилбар байгаа эсэх болон бусад ийм нөхцөлөөс мөн хамаарна.

Иймд өрхүүдийн амьжиргааны нөөцөд нэвтрэх боломж багассан тохиолдолд бэлчээрийн газрын байнгын эзэмшил нь эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтийн нэг хэлбэр болно. Иймд эрх үүсэх эцсийн огноо тогтоохоос өмнө байнгын нөлөөлөлд өртөх бэлчээрийн талбайг ашиглаж байсан нь нотлогдох өрхүүд болон нөөц ашиглагчдыг энэхүү Амьжиргааг сэргээх тогтолцооны дагуу үнэлгээнд хамрагдах, амьжиргаанд хэмжигдэхүйц нөлөөлөл тогтоогдсон тохиолдолд туслалцаа авах эрхтэй гэж үзнэ.

Н4.2.3 ЭРХИЙН БАРИМТГҮЙ АШИГЛАГЧИД БА УЛАМЖЛАЛТ НӨӨЦ АШИГЛАГЧДАД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨЛӨЛ

Төслийн бүс нь албан ёсны өмчлөлөөр бус уламжлалт ашиглалтын зохицуулалтаар ашигладаг, төрийн өмчийн бэлчээрээс голчлон бүрддэг. Үүний улмаас нөлөөлөлд өртсөн зарим малчин нөлөөлөлд өртсөн газрыг хуулийн дагуу өмчлөхөөс илүүтэй бэлчээрийн газар, усны эх үүсвэр, улирлын бууц, малын нүүдлийн коридорт нэвтрэх боломжоос амьжиргаагаараа хамаардаг эрхийн баримтгүй ашиглагч гэж тооцогдож болно. Иймд амьжиргаанд үзүүлэх болзошгүй нөлөөлөл нь газар ашиглах хүлээн зөвшөөрөгдсөн гэрээтэй өрхүүдээс гадна Төслийн бүсийг бэлчээрлэлтийн үйл ажиллагаанд ашигладаг уламжлалт ашиглагчид, улирлын малчид болон бусад нөөц ашиглагчдыг хамарна.

Н4.2.4 ТӨСЛИЙН ТАЛБАЙД СУДАЛГААНД ХАМРАГДСАН ӨРХҮҮДЭД ҮЗҮҮЛЭХ БОЛЗОШГҮЙ НӨЛӨӨЛЛИЙН ХУРААНГУЙ

ESIA-ийн хүрээнд өрхийн судалгаа хийх үед Төслийн талбайд нийт 32 байгууламж илэрсэн бөгөөд үүнээс 25 нь СЦҮ-ийн талбайд, долоо нь төлөвлөж буй ЦДАШ-ын коридороос 1 км-ийн дотор байрладаг. Эдгээр байгууламжийг одоогийн газар ашиглалт, улирлын оршин суух хэв маяг болон Төслийн нөлөөлөлд өртөж болзошгүй бэлчээрийн нөөцөөс хамааралтай байдлыг ойлгох зорилгоор үнэлсэн.

СЦУ-ийн талбайд нийт 25 байгууламж илэрсэн. Гурван байгууламж ([redacted]) судалгааны үед эзэмшигч нь тодорхойгүй байсан бол үлдсэн 22 байгууламж нь тодорхойлогдсон 15 эзэмшигчтэй холбоотой байв. Эдгээр 15 эзэмшигчийн 14 нь өрхийн судалгаанд оролцож, нэг эзэмшигч оролцохоос татгалзсан.

ЦДАШ-ын судалгааны талбайд төлөвлөж буй трассаас 1 км-ийн дотор байрлах долоон байгууламж илэрсэн бөгөөд долоон эзэмшигчтэй холбоотой байв. Таван байгууламжийг төлөөлөх таван эзэмшигчээс амжилттай ярилцлага авсан бол үлдсэн хоёр байгууламжийн эзэмшигчтэй судалгааны хугацаанд холбогдох боломжгүй байв.

ESIA-ийн өрхийн судалгааны дүнд үндэслэн энэхүү Амьжиргааг сэргээх тогтолцоонд (LRF) мэдээлэл өгөх зорилгоор амьжиргаанд үзүүлэх болзошгүй нөлөөллийн ерөнхий үнэлгээ хийсэн. Энэхүү үнэлгээний зорилгоор СЦУ-ийн талбайд эсвэл ЦДАШ-ын коридороос 1 км-ийн дотор байрлах хүн амьдардаг бүх өвөлжөө, хаваржаа, намаржаа, зуслангуудыг амьжиргааныхаа тогтолцооны нэг хэсэг болгон ойр орчмын бэлчээрийн нөөцийг ашигладаг, идэвхтэй мал маллаж буй өрхүүд гэж үзсэн. Түүнчлэн тодорхой эзэмшигч нь тогтоогдоогүй, олон нийт ашигладаг зуслангуудыг уламжлалт буюу нийтийн нөөцийн болзошгүй ашиглагчид гэж авч үзсэн.

Үнэлгээнд мөн ESIA-ийн өрхийн судалгааны үеэр ярилцлага өгсөн өрхийн төлөөлөгчдийг холбогдох бэлчээрийн нөөцийн үндсэн ашиглагчид гэж таамагласан бөгөөд иймд амьжиргаанд үзүүлэх нөлөөллийн анхан шатны үнэлгээний зорилгоор тэднийг Төслийн нөлөөлөлд өртөх магадлал хамгийн өндөр иргэд (PAP) гэж үзсэн. PAP-ийн нарийвчилсан тооллого, нөөц ашиглалтыг баталгаажуулах үйл явц байхгүй тул бэлчээр, нөөц ашиглалтын хэв маягийг өрхийн судалгааны үеэр бүртгэсэн байгууламжийн төрөл, оршин суугаа байдал, улирлын ашиглалт, өрхийн амьжиргааны онцлог зэрэг мэдээллээс дүгнэн гаргасан.

Иймд өвөлжөө, хаваржаа, зуслан, малын хашаа, хороо, хашаа, худаг болон мал маллахтай холбоотой бусад байгууламжийг бэлчээрийн газар болон холбогдох байгалийн нөөцөөс амьжиргаагаараа хамааралтай байдлын шууд бус үзүүлэлт болгон ашигласан. Эдгээр үзүүлэлтэд үндэслэн нөлөөлөлд өртөж болзошгүй амьжиргааны ашиглагчдыг урьдчилсан байдлаар тодорхойлж, эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтийн болзошгүй эрсдэлийг үнэлсэн.

Энэхүү LRF-д тусгасан дүгнэлтийг урьдчилсан гэж үзэх бөгөөд зөвхөн ирээдүйн амьжиргааг сэргээх төлөвлөлтийн тогтолцоог бүрдүүлэх зорилготой. Ялангуяа энэ хэсэгт тодорхойлсон амьжиргаанд үзүүлэх болзошгүй нөлөөлөл нь Төслийн одоогийн эзлэх талбай, бэлэн байгаа суурь мэдээлэл, өрхийн судалгааны дүн болон ESIA-ийн хүрээнд хийсэн оролцогч талуудын оролцоонд үндэслэсэн. Эцсийн дүндээ амьжиргаанд үзүүлэх болзошгүй нөлөөллийн ач холбогдол нь нөлөөлөлд өртөх амьжиргааны нөөцийн ашиглалтын хэмжээ, өөр нөөцийн (жишээ нь, өөр бэлчээрийн газар) хүртээмж, тохиромжтой байдал, Төсөлтэй холбоотой аливаа нэвтрэх хязгаарлалтын үргэлжлэх хугацаа, цаг хугацаа зэрэг олон хүчин зүйлээс хамаарна.

Барилгын ажил эхлэхээс өмнө нөлөөлөлд өртөх өрхүүдийг баталгаажуулах, улирлын болон уламжлалт нөөц ашиглагчдыг тодорхойлох, бэлчээрлэлтийн хэв маягийг баталгаажуулах, амьжиргааг сэргээх туслалцаа авах эрхийг тодорхойлох зорилгоор Төсөлд PAP-ийн нарийвчилсан тооллого, нийгэм-эдийн засгийн судалгаа, нөөц ашиглалтыг баталгаажуулах ажил болон оролцогч талуудтай зөвлөлдөх уулзалт хийхийг зөвлөж байна. Энэ үйл явцын үр дүн нь Амьжиргааг сэргээх төлөвлөгөө (LRP) боловсруулах болон эрхийг эцэслэн тогтооход үндэс болно.

ESIA-ийн өрхийн судалгааны үнэлгээний үр дүнг доорх Хүснэгт Н4-1-д үзүүлэв.

ХҮСНЭГТ Н4-1: ТӨСЛИЙН ТАЛБАЙД СУДАЛГААНД ХАМРАГДСАН ӨРХҮҮДИЙН АМЬЖИРГААНД ҮЗҮҮЛЭХ БОЛЗОШГҮЙ НӨЛӨӨЛӨЛ

Өрхийн дугаар	Байгууламжийн төрөл	Ашиглалтын байдал	Ярилцлага	Төслийн хамгийн ойр байгууламж	Зай	Эмзэг байдал	Болзошгүй нөлөөлөл
СЦҮ-ийн талбай							
[redacted]	Эзэмшигчгүй түр зуслан	Олон нийт хамтран ашигладаг	Үгүй (эзэмшигчгүй)	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Улирлын бэлчээрт нэвтрэх түр хязгаарлалт
[redacted]	Эзэмшигчгүй түр зуслан	Олон нийт хамтран ашигладаг	Үгүй (эзэмшигчгүй)	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Улирлын бэлчээрт нэвтрэх түр хязгаарлалт
[redacted]	Намаржаа-хаваржаа	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал; [redacted]
[redacted]	Малын хашаа	Хүн амьдардаггүй, эзэмшигч олдоогүй тул ашиглалтын хэв маяг тодорхойгүй	Үгүй (эзэмшигч судалгаанд оролцохоос татгалзсан)	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Хэрэгжилтийн явцад хянах
[redacted]	Малын хороо, жижиг чулуун байшин, том чингэлэг бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал; [redacted]
[redacted] ([redacted]-тэй ижил эзэмшигчтэй)	Гэр, ТҮЦ, малын хашаа, малын өвлийн хороо бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал
[redacted] ([redacted]-тай ижил эзэмшигчтэй)	Гэр, ТҮЦ, малын хашаа, малын өвлийн хороо бүхий өвөлжөө, дугуйтай зуны байшин	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал; [redacted]
[redacted]	Малын хоёр өвлийн хороо,	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр

Өрхийн дугаар	Байгууламжийн төрөл	Ашиглалтын байдал	Ярилцлага	Төслийн хамгийн ойр байгууламж	Зай	Эмзэг байдал	Болзошгүй нөлөөлөл
	эвдэрсэн тээврийн хэрэгсэл, хоёр ТҮЦ бүхий өвөлжөө					[redacted]	тасалдал; [redacted]
[redacted] ([redacted]-тай ижил эзэмшигч тэй)	Гэр, ТҮЦ, малын өвлийн хороо бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаг	Тийм (утсаар ярилцлага авсан)	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал
[redacted]	Малын хашаа бүхий намаржаа	Хүн амьдардаг	Тийм (утсаар ярилцлага авсан)	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал
[redacted]	Гэр, ТҮЦ, малын өвлийн хороо бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал; [redacted]
[redacted]	Хоёр ТҮЦ, малын өвлийн хороо бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаг	Тийм (утсаар ярилцлага авсан)	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Улирлын бэлчээрээс түр шилжих
[redacted]	Эзэмшигчгүй түр зуслан	Олон нийт хамтран ашигладаг	Үгүй (эзэмшигчгүй)	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал
[redacted]	Машины дугуйгаар хийсэн малын хашаа бүхий хаваржаа	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал
[redacted]	Цөөн тооны машины дугуй бүхий зуслан	Хүн амьдардаггүй	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Улирлын бэлчээрээс түр шилжих
[redacted] ([redacted]-тай ижил эзэмшигч тэй)	2 гэр, ТҮЦ, малын өвлийн хороо бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал; [redacted]
[redacted]	Гэр, малын	Хүн	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт

Өрхийн дугаар	Байгууламжийн төрөл	Ашиглалтын байдал	Ярилцлага	Төслийн хамгийн ойр байгууламж	Зай	Эмзэг байдал	Болзошгүй нөлөөлөл
	өвлийн хороо бүхий өвөлжөө	амьдардаг			[redacted]	[redacted]	нэвтрэх түр тасалдал; [redacted]
[redacted]	Гэр, ТҮЦ, малын өвлийн хороо бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал
[redacted]	Хоёр ТҮЦ, эвдэрсэн малын хашаа бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаггүй, эзэмшигч олдоогүй тул ашиглалтын хэв маяг тодорхойгүй	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх болзошгүй тасалдал
[redacted] ([redacted]-тэй ижил эзэмшигчтэй)	Гэр, малын өвлийн хороо бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаггүй	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Агуулахын талбайн ойролцоо нэвтрэх болзошгүй хязгаарлалт
[redacted]	Машины дугуйгаар хийсэн малын хашаа, чулуугаар барьсан саравч бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаггүй	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Түр тасалдал ба нүүдэлд үзүүлэх нөлөөлөл
[redacted]	Эвдэрсэн хашаа	Хүн амьдардаггүй	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Улирлын бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал
[redacted]	ТҮЦ, тээврийн хэрэгслийн үлдэгдэл, эвдэрсэн хашаа бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаггүй	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх болзошгүй тасалдал
[redacted]	Хаягдсан зуух	Хүн амьдардаггүй	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Улирлын бэлчээрлэлтийн болзошгүй хязгаарлалт
[redacted]	Дугуй хэлбэрийн	Хүн амьдардаггүй	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	(Амьжиргаатай холбоотой

Өрхийн дугаар	Байгууламжийн төрөл	Ашиглалтын байдал	Ярилцлага	Төслийн хамгийн ойр байгууламж	Зай	Эмзэг байдал	Болзошгүй нөлөөлөл
	чулуу	й					ашиглалтын нотолгоо байхгүй)
ЦДАШ-аас 1 км-ийн дотор байрлах байгууламжууд							
[redacted]	Гэр, хоёр ТҮЦ, малын өвлийн хороо бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	ЦДАШ-ын барилгын үеэр бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал
[redacted]	Гэр, ТҮЦ, хашаа, эвдэрсэн тээврийн хэрэгсэл, малын хоёр өвлийн хороо бүхий өвөлжөө	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал; [redacted]
[redacted]	Эвдэрсэн малын хашаа, эвдэрсэн ТҮЦ	Хүн амьдардаггүй, эзэмшигч олдоогүй тул ашиглалтын хэв маяг тодорхойгүй	Үгүй	[redacted]	[redacted]	[redacted]	(Хэрэгжилтийн явцад хянах)
[redacted]	Багийн төвийн барилга, дөрвөн байшин, гурван гэр, малын өвлийн хороо, малын чулуун хашаа, худаг	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Амьжиргааны түр тасалдал; [redacted]
[redacted]	Хоёр гараж бүхий байшин, малын өвлийн хороо, дугуйтай зуны байшин	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал
[redacted]	Малын өвлийн хороо, эвдэрсэн тээврийн	Хүн амьдардаг	Тийм	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Бэлчээрт нэвтрэх түр тасалдал

Өрхийн дугаар	Байгууламжийн төрөл	Ашиглалтын байдал	Ярилцлага	Төслийн хамгийн ойр байгууламж	Зай	Эмзэг байдал	Болзошгүй нөлөөлөл
	хэрэгсэл, малын хашаа						
[redacted]	Дугуйтай зуны байшин, гэр, ТҮЦ, малын өвлийн хороо, машины дугуйгаар хийсэн малын хашаа	Хүн амьдардаггүй, эзэмшигч олдоогүй тул ашиглалтын хэв маяг тодорхойгүй	Үгүй	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Улирлын бэлчээрлэлтийн болзошгүй түр хязгаарлалт

Н5. АМЬЖИРГААГ СЭРГЭЭХ ТОГТОЛЦОО

Н5.1 ЭРХ ОЛГОХ ШАЛГУУР

Н5.1.1 ҮНДСЭН ЗАРЧИМ

Нөхөн олговор болон амьжиргааг сэргээх туслалцаа авах эрх нь нөлөөлөлд өртсөн газар, байгалийн нөөцийг эзэмших эрх, өмчлөх эрхээс үл хамааран Төслийн үйл ажиллагааны улмаас эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтэд өртсөн бүх өрх, хувь хүнд хамаарна. Төслийн нөлөөллийн бүс (AoI) дэх бэлчээрийн мал аж ахуйд суурилсан амьжиргаа нь нийтийн бэлчээрийн нөөц, улирлын нүүдэл, малын нүүдлийн коридор, усны эх үүсвэр болон газар ашиглалтын уламжлалт зохицуулалтаас ихээхэн хамаардгийг Төсөл хүлээн зөвшөөрч байна. Иймд Төслийн үйл ажиллагаа амьжиргаанд нөлөөлсөн тохиолдолд эрхийн баримттай болон эрхийн баримтгүй ашиглагчид аль аль нь туслалцаа авах эрхтэй.

Туслалцаа авах эрх нь тогтоосон эрх үүсэх эцсийн огнооноос өмнө Төслийн нөлөөлөлд өртсөн бэлчээрийн нөөц, малын нүүдлийн зам, бууц, худаг, булаг эсвэл амьжиргааны бусад нөөцийг ашиглаж байсан нь нотлогдох, амьжиргаа нь Төслийн үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлсөн бүх хүнд хамаарна.

Н5.1.2 ЭРХ БҮХИЙ ТӨСЛИЙН НӨЛӨӨЛӨЛД ӨРТСӨН ИРГЭД

Энэхүү Амьжиргааг сэргээх тогтолцооны (LRF) зорилгоор эрх бүхий хүмүүсийг Төслийн нөлөөлөлд өртсөн иргэд (PAP) гэж нэрлэх бөгөөд үүнд Төсөлтэй холбоотой газар чөлөөлөлт, газар ашиглалтын хязгаарлалт эсвэл байгалийн нөөцөд нэвтрэх боломжийн хязгаарлалтын улмаас амьжиргаа нь сөргөөр нөлөөлсөн хувь хүн, өрх, бүлэг багтана. PAP-д дараах хүмүүс багтаж болно:

- Эзэмших эрхийн гэрчилгээ, түрээс эсвэл хуулиар хүлээн зөвшөөрөгдсөн бусад эзэмшлийн зохицуулалт зэрэг газрын албан ёсны хууль ёсны эрхтэй хүмүүс;
- Орон нутгийн практикаар хүлээн зөвшөөрөгдсөн уламжлалт, заншлын эсвэл нийтийн ашиглалтын эрхтэй хүмүүс;
- Төслийн нөлөөллийн бүс дэх бэлчээрийг ашигладаг улирлын малчин өрхүүд;
- Нийтийн бэлчээр, малын нүүдлийн зам, улирлын бууц, отрын бэлчээр болон усалгааны цэгийн ашиглагчид;
- Мал аж ахуйг дэмжих худаг, булаг болон байгалийн бусад нөөцийн ашиглагчид; ба

- Тогтоосон эрх үүсэх эцсийн огнооноос өмнө нөлөөлөлд өртсөн газар эсвэл амьжиргааны нөөцийг ашиглаж байсан нь нотлогдох албан бус буюу эрхийн баримтгүй нөөц ашиглагчид.

Эрх олгох эсэхийг нөлөөлөлд өртсөн нөөцөөс амьжиргаа нь хэр хамааралтай байгаагийн шинж чанар, хэмжээнд үндэслэн тодорхойлно. Иймд нөлөөлөлд өртсөн иргэд албан ёсны эрхийн баримттай эсэхээс үл хамааран бэлчээрийн газар, малын нүүдлийн зам, усны эх үүсвэр эсвэл амьжиргааны бусад нөөцөд нэвтрэх боломжид нөлөөлөх эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтийг шийдвэрлэнэ. Нэвтрэх түр хязгаарлалт шаардлагатай тохиолдолд нөлөөлөлд өртсөн ашиглагчидтай хэлэлцээрийн гэрээ байгуулж, нэвтрэх зохицуулалт болон бууруулах арга хэмжээний талаар мэдээлэлтэйгээр зөвлөлдөж, тохиролцсоныг баримтжуулна.

Бэлчээрийн газар, малын нүүдлийн коридор, отрын бэлчээр, усалгааны цэг эсвэл улирлын бууцанд нэвтрэх боломжийг түр эсвэл байнга хязгаарласантай холбоотой амьжиргааны нөлөөллийг үнэлж, зохих бууруулах болон амьжиргааг сэргээх арга хэмжээгээр шийдвэрлэнэ.

Барилга угсралт эсвэл ашиглалтын үеэр нэвтрэх түр хязгаарлалт шаардлагатай тохиолдолд Төсөл урьдчилсан төлөвлөлт, оролцогч талуудын оролцоо, хэлэлцэн тохиролцсон нэвтрэх зохицуулалтаар дамжуулан хөндөгдлөөс зайлсхийх эсвэл түүнийг хамгийн бага байлгахыг эрмэлзэнэ. Нөлөөлөлд өртсөн ашиглагчидтай байгуулах гэрээнд мэдээлэлтэйгээр зөвлөлдсөний үр дүн, үүнд тохиролцсон нэвтрэх журам, хуваарь, шаардлагатай бол өөр зам, амьжиргааны нөлөөллийг шийдвэрлэхэд шаардлагатай аливаа бууруулах эсвэл нөхөн олговрын арга хэмжээг баримтжуулна.

Энэхүү LRF-д тусгасан эрхийн тогтолцоо нь дараахтай холбоотой амьжиргааг сэргээх туслалцааг хамарна:

- Бэлчээрийн газарт нэвтрэх боломжийн түр эсвэл байнгын алдагдал;
- Малын нүүдэл болон улирлын нүүдлийн замын хязгаарлалт;
- Худаг, булаг болон усны бусад нөөцөд нэвтрэх боломж буурах;
- Өөр бэлчээрийн бүсэд бэлчээрийн ачаалал, өрсөлдөөн нэмэгдэх;
- Уламжлалт нөөцийн бүсэд нэвтрэх боломжийн алдагдал; ба
- Төслийн үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй болох нь тодорхойлогдож, баталгаажсан амьжиргааны бусад алдагдал.

Эрхийн баримтгүй байдал нь РАР-ийн тусдаа ангилал биш, харин нөлөөллийн тодорхой ангилалд хамаарах нөлөөлөлд өртсөн хүмүүсийн эзэмшлийн байдлыг илэрхийлдэг гэдгийг тэмдэглэх нь чухал. Жишээлбэл, малчин өрх нь газрын албан ёсны эрхтэй өрхтэй адил амьжиргааны нөлөөллийн ангилалд хамаарч болох ч бэлчээрийн газар, худаг, улирлын бууц эсвэл малын нүүдлийн замыг албан ёсоор бүртгэгдсэн эзэмшлээр бус уламжлалт, нийтийн эсвэл заншлын ашиглалтаар ашигладаг бол эрхийн баримтгүй ашиглагч гэж ангилагдаж болно.

Иймд энэхүү Тогтолцооны дагуу амьжиргааг сэргээх туслалцаа авах эрхийг зөвхөн өмчлөлийн байдалд бус, Төслийн хязгаарлалтаас үүдэлтэй болох нь тодорхойлогдож, баталгаажсан амьжиргааны нөлөөлөл байгаа эсэх болон эрх үүсэх эцсийн огнооноос өмнөх нөөцийн ашиглалтад үндэслэн тогтооно. Энэхүү арга барил нь эмзэг өрхүүд болон уламжлалт нөөц ашиглагчид зэрэг нөлөөлөлд өртсөн бүх хүнийг Төслийн үйл ажиллагааны улмаас эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтэд өртсөн хүмүүсийн амьжиргаа, амьдралын түвшинг сэргээх, боломжтой бол сайжруулахыг шаарддаг ADB ESS5, EBRD PR5, IFC PS5-ын зорилтуудын дагуу хандахыг хангах зорилготой.

Хүснэгт Н5-1-д санал болгож буй эрх олгох ангилал болон холбогдох эрхийн шалгуурыг үзүүлэв.

ХҮСНЭГТ Н5-1: ЭРХ ОЛГОХ ШАЛГУУР

Төслийн үе шат	**РАР-ийн тодорхойлолт**	**Эрхийн баримтгүй ашиглагчдыг хамруулах магадлал**	**Болзошгүй нөлөөлөл**
Барилга угсралт	Барилгын үйл ажиллагааны улмаас түр нөлөөлөлд өртөх бэлчээрийг ашигладаг суурин малчин өрхүүд	Өрхүүд өвөлжөө, хаваржааны эзэмших эрхийн гэрчилгээтэй байж болох ч бэлчээрлэлтийн үйл ажиллагаа ихэвчлэн уламжлалт ашиглалтын зохицуулалтаар ашигладаг төрийн өмчийн бэлчээрт явагддаг.	СЦҮ, дотоод зам, нэвтрэх зам, дэд станц, БХС, ЦДАШ болон холбогдох ажлын талбайн барилгын улмаас бэлчээрт нэвтрэх боломжийн түр алдагдал
	Жилийн тодорхой хугацаанд нөлөөлөлд өртөх бэлчээрийг ашигладаг улирлын малчин өрхүүд	Улирлын малчид ерөнхийдөө зуслангийн бэлчээрт уламжлалт журмаар нэвтэрдэг бөгөөд ашигладаг бэлчээрийн газартаа албан ёсны эрхгүй байж болно.	Улирлын бэлчээрт нэвтрэх боломжийн түр алдагдал болон уламжлалт бэлчээрийн нутгаас шилжих
	Төсөлтэй огтлолцох малын нүүдлийн замыг ашигладаг нүүдэлчин малчид	Малын нүүдлийн коридорыг ерөнхийдөө уламжлалт зохицуулалтаар ашигладаг бөгөөд албан ёсны эзэмших эрхэд ховор хамаардаг.	Малын нүүдэл тасалдах, өөр бэлчээр хүрэх зай нэмэгдэх
	Эмзэг малчин өрхүүд (эмэгтэй толгойлсон, өндөр настан толгойлсон, хөгжлийн бэрхшээлтэй, ядуу, мал аж ахуйгаас өндөр хамааралтай өрхүүд)	Эрхийн баримттай болон эрхийн баримтгүй эзэмшигчид аль аль нь багтаж болно	Амьжиргааны түр тасалдалд дасан зохицоход харьцангуй их бэрхшээлтэй тулгарах
Ашиглалт	СЦҮ, дэд станц, БХС, нэвтрэх зам болон холбогдох дэд бүтцэд байнга эзлэгдэх бэлчээрийг ашигладаг малчин өрхүүд	Зарим өрх бууцны гэрчилгээтэй байж болох ч бэлчээрийн өргөн нөөцөд нэвтрэх нь ихэвчлэн төрийн өмчийн бэлчээрийн уламжлалт ашиглалтад суурилдаг.	Бэлчээрийн боломжит нөөцийн урт хугацааны бууралт
	Байнгын дэд бүтцийн эзлэх талбайд нөлөөлөлд өртөх уламжлалт буюу нийтийн бэлчээрийн ашиглагчид	Энэ ангилал нь уламжлалт ашиглагчид, нийтийн бэлчээрийн ашиглагчид, улирлын ашиглагчид болон бусад эрхийн баримтгүй эзэмшигчдийг хамруулах зорилготой.	Бэлчээрийн газрын зарим хэсэгт нэвтрэх урт хугацааны хязгаарлалт
	Амьжиргааны байнгын нөлөөлөлд өртсөн эмзэг өрхүүд	Эрхийн баримттай болон эрхийн баримтгүй эзэмшигчид аль аль нь багтаж болно	Дасан зохицох чадавх буурч, урт хугацааны нөлөөллөөс амьжиргааны эрсдэл нэмэгдэх

Н5.2 ТООЛЛОГО ЯВУУЛАХ АРГА БАРИЛ

Бэлчээрт үзүүлэх хүлээгдэж буй нөлөөллийн цар хүрээ хязгаарлагдмал буюу одоогоор нөлөөлөлд өртсөн малчдын ашигладаг бэлчээрийн нөөцийн ойролцоогоор 0.05% гэж тооцоологдож, барилгын хугацаанд түр шинжтэй байх төлөвтэй тул энэ үе шатанд өрхийн бүрэн тооллого шаардлагагүй байж болно. Төсөл нь ESIA-ийн үйл явцын хүрээнд аль хэдийн цуглуулсан өрхийн судалгааны өгөгдөл, оролцогч талуудын оролцооны дүгнэлт, оролцоонд суурилсан зураглалын ажил болон амьжиргааны мэдээлэлд тулгуурлаж болно. Эдгээр өгөгдлийн багцыг РАР-ийн урьдчилсан бүртгэлийг боловсруулах, нөлөөлөлд өртөж болзошгүй оролцогч талуудын бүлгийг тодорхойлох үндэс болгон ашиглаж болно. Гэсэн хэдий ч амьжиргааг сэргээх аливаа арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээс өмнө Төсөл нь нөлөөлөлд өртсөн иргэдийг баталгаажуулах, нөөц ашиглалтын хэв маягийг баталгаажуулах, амьжиргааны нөлөөллийн хэмжээг үнэлэх, шаардлагатай бол РАР-ийн бүртгэлийг шинэчлэх зорилгоор чиглэсэн тооллого, баталгаажуулалтын ажил хийнэ. РАР-ийн эцсийн бүртгэл нь Амьжиргааг сэргээх төлөвлөгөө(үүд) боловсруулах болон амьжиргааг сэргээх туслалцаа авах эрхийг тодорхойлох үндэс болно.

Баталгаажуулалтын үйл ажиллагаагаар амьжиргаанд мэдэгдэхүйц нөлөөлөлд өртсөн, бэлчээрийн чухал нөөцөд нэвтрэх боломжоо алдсан, малын нүүдлийн зам нь тасалдсан өрхүүд эсвэл эмзэг өрхүүдэд үзүүлэх харьцангуй их нөлөөлөл илэрвэл Төсөл нь өрхийн түвшний нэмэлт судалгаа хийж, зээлдүүлэгчийн шаардлагын дагуу нөлөөллийн шинж чанар, хэмжээнд тохирсон амьжиргааг сэргээх арга хэмжээг боловсруулна.

Тооллогыг дараах аргуудыг хослуулан хийхийг зөвлөж байна:

- Бүтэцлэгдсэн өрхийн судалгаа;
- Орон нутгийн Засаг дарга, багийн дарга, олон нийтийн төлөөлөгчидтэй хийх гол мэдээлэгчийн ярилцлага;
- Малчдын бүлэг болон улирлын нөөц ашиглагчидтай хийх фокус бүлгийн ярилцлага;
- Хээрийн шууд баталгаажуулалт, ажиглалт;
- Бэлчээр, худаг, бууц, нүүдлийн коридорын оролцоонд суурилсан зураглал; ба
- Шаардлагатай бол орон нутгийн захиргааны бэлэн байгаа бүртгэлийг хянах.

Төслийн бүсийн бэлчээрийн мал аж ахуйд суурилсан амьжиргаа өндөр нүүдэлтэй шинжтэй тул нүүдэлчин малчид, улирлын малчид болон бусад уламжлалт нөөц ашиглагчдыг зохих ёсоор тодорхойлж, хамруулахын тулд тооллогод чиглэсэн, уян хатан арга барил хэрэглэнэ. Тооллого нь өгөгдөл цуглуулах үед Төслийн эзлэх талбайд биетээр байгаа өрхүүдээр хязгаарлагдахгүй. Харин нөлөөлөлд өртсөн бэлчээрийн газар, худаг, булаг, улирлын бууц, малын нүүдлийн коридорыг жилийн турш уламжлалт журмаар ашигладаг бүх өрхийг тодорхойлохыг эрмэлзэнэ. Үүнийг өрхийн ярилцлага, оролцоонд суурилсан зураглал, малчдын бүлгүүдтэй хийх фокус бүлгийн ярилцлага, багийн дарга, орон нутгийн удирдлагатай зөвлөлдөх, улирлын бэлчээрлэлтийн хэв маягийг баталгаажуулах зэргийг хослуулан хэрэгжүүлнэ. Судалгааны хугацаанд түр эзгүй байж болох ашиглагчдыг хамруулахын тулд өвөл, хавар, зун, намрын бэлчээр зэрэг бэлчээрийн улирлын болон сэлгэн ашиглалтыг баримтжуулахад онцгой анхаарна. Тооллогоор зөвхөн оршин суугаа байршил эсвэл газрын албан ёсны эзэмшлийн байдалд тулгуурлахгүйгээр нөөц ашиглалтын шинж чанар, үргэлжлэх хугацаа, давтамжийг бүртгэх бөгөөд ингэснээр Төслийн үйл ажиллагааны улмаас бэлчээрт нэвтрэх боломж алдагдах, малын нүүдэл тасалдах, усны нөөцөд нэвтрэх боломж хязгаарлагдах эсвэл өөр бэлчээрийн төлөөх өрсөлдөөн нэмэгдэх тохиолдолд улирлын малчид, нийтийн бэлчээрийн ашиглагчид болон бусад эрхийн баримтгүй эзэмшигчдийг амьжиргааг сэргээх туслалцаа авах эрхтэй байж болох этгээд гэж зохих ёсоор хүлээн зөвшөөрөхийг хангана. Нүүдэлчин эсвэл эмзэг өрхүүдийг орхигдуулах эрсдэлийг хамгийн бага байлгахын тулд тооллогын дүнг эцэслэхээс өмнө олон нийттэй зөвлөлдөх замаар баталгаажуулна.

Тооллого нь ESIA-ийн хүрээнд аль хэдийн цуглуулсан өрхийн судалгаа болон оролцогч талуудын оролцооны өгөгдөлд тулгуурлаж болох бөгөөд эдгээр нь РАР-ийн бүртгэлийг бэлтгэх үндэс болж болно.

Доорх Хүснэгт Н5-2-т тооллого явуулах санал болгож буй алхам алхмаар арга барилыг үзүүлэв:

ХҮСНЭГТ Н5-2: ТООЛЛОГО ЯВУУЛАХ АРГА БАРИЛ

Алхам	Тайлбар
Алхам 1: Нөлөөллийн бүсийг тодорхойлох	- Барилга угсралт, ашиглалтын эцсийн эзлэх талбайг бэлчээр, малын нүүдлийн зам, худаг, булаг, бууц, нэвтрэх зам болон амьжиргааны бусад нөөцтэй давхцуулан харьцуулах. - Нөлөөлөлд өртөж болзошгүй өрхүүдийн анхны хүрээг тодорхойлохын тулд ESIA-ийн суурь зураг, өрхийн судалгааны өгөгдөл, бэлчээр ашиглалтын мэдээллийг хянаж, ашиглах. - Газар ашиглалтын түр болон байнгын хязгаарлалтад өртөж болзошгүй өрхүүдийг тодорхойлох.
Алхам 2: Төслийн нөлөөлөлд өртөж болзошгүй иргэдийг (РАР) тодорхойлох	- Одоо байгаа өрхийн судалгааны мэдээллийн санг РАР-ийн урьдчилсан бүртгэл болгон ашиглах. - ESIA-ийн үеэр судалгаанд хамрагдаагүй байж болох өрхүүд, тэр дундаа улирлын малчид болон шинээр ирсэн ашиглагчдыг тодорхойлохын тулд багийн Засаг дарга, сумын удирдлага болон нөлөөлөлд өртсөн олон нийттэй зөвлөлдөж жагсаалтыг шинэчлэх. - Газрын албан ёсны өмчлөлөөс үл хамааран эрхийн баримтгүй ашиглагчдыг хамруулахыг хангах.
Алхам 3: Өрхийн тооллогыг шинэчлэх	- Өрхийн хүн ам зүй, өрхийн бүрэлдэхүүн, холбоо барих мэдээлэл, оршин суугаа байдал зэрэг өмнө цуглуулсан мэдээллийг баталгаажуулж, шинэчлэх. - Одоогийн малын тоо, сүргийн бүтэц, амьжиргааны эх үүсвэрийг баталгаажуулах. - ESIA-ийн суурь судалгаа дуусснаас хойших мэдэгдэхүйц өөрчлөлтийг бүртгэх.
Алхам 4: Нөөц ашиглалтыг баталгаажуулах	- ESIA-ийн судалгааны дүнг бэлчээр ашиглалт, улирлын нүүдэл, бууц, усны нөөцийн анхны бүртгэл болгон ашиглах. - Одоогийн улирлын бэлчээр, нүүдлийн зам, өвөлжөө, хаваржаа/намаржаа, худаг, усалгааны цэгийг баталгаажуулахын тулд өрхүүдтэй хамт хээрийн баталгаажуулалт хийх. - Нөөц ашиглалтын давтамж, үргэлжлэх хугацаа, улирлын шинжийг бүртгэх.
Алхам 5: Төслийн нөлөөллийг үнэлэх	- Баталгаажуулсан өрхийн нөөц ашиглалтын мэдээллийг Төслийн эцсийн эзлэх талбайтай давхцуулан харьцуулах.

Алхам	Тайлбар
	- Өрх бүр эрх олгох тогтолцооны 1-12 дугаар ангилалд хамаарах эсэхийг тодорхойлох. - Барилгын үеийн түр нөлөөлөл болон ашиглалтын үеийн байнгын нөлөөллийг тусад нь үнэлэх. - ESIA-ийн нөлөөллийн үнэлгээний дүгнэлтийг нөлөөллийг шүүх, баталгаажуулах анхны үндэс болгон ашиглах.
Алхам 6: Эмзэг байдлыг тодорхойлох	- Өрхийн судалгаагаар аль хэдийн тодорхойлсон эмзэг байдлын үзүүлэлтүүдийг хянах. - Шаардлагатай бол мэдээллийг шинэчилж, эмэгтэй толгойлсон өрх, өндөр настан толгойлсон өрх, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, бага орлоготой өрх, мал аж ахуйгаас өндөр хамааралтай өрх, нүүдэл хийх эсвэл тээврийн хүртээмж хязгаарлагдмал өрхүүдийг үнэлэх. - Эмзэг өрхүүдийг нэмэлт туслалцаа, хяналт шинжилгээнд хамруулахаар тэмдэглэх.
Алхам 7: Оролцоонд суурилсан зураглал ба баталгаажуулалт	- Нөлөөлөлд өртсөн малчид болон орон нутгийн удирдлагатай хамтран оролцоонд суурилсан зураглалаар бэлчээр, нүүдлийн коридор, бууц, усны эх үүсвэрийг баталгаажуулах. - Уламжлалт ашиглалтын эрх болон нийтийн нөөцийн ашиглалтын хэв маягийг баталгаажуулах.
Алхам 8: Эрх олгох шалгуур ба эрх үүсэх эцсийн огноог тогтоох	- Тооллогын эрх үүсэх эцсийн огнооноос өмнө нөлөөлөлд өртсөн нөөцийг ашиглаж байсан нь баталгаажсанд үндэслэн эрхийг баталгаажуулах. - Эрхийн баримттай эзэмшигчид, уламжлалт ашиглагчид, улирлын малчид болон бусад эрхийн баримтгүй ашиглагчдад эрх олгох шалгуурыг адил тэгш хэрэглэх. - Шаардлагатай бол өмнө нь нөөц ашиглаж байсныг нотлох баримт болгон оролцогч талуудын оролцооны/судалгааны одоо байгаа бүртгэлийг ашиглах.
Алхам 9: РАР-ийн бүртгэл бэлтгэх	- ESIA-ийн өрхийн судалгааны өгөгдөл, тооллогын шинэчлэл, нөлөөллийн баталгаажуулалтын үр дүнг нэгтгэсэн, баталгаажсан РАР-ийн эцсийн мэдээллийн санг боловсруулах. - Өрхийн дэлгэрэнгүй мэдээлэл, эмзэг байдал, нөлөөллийн ангилал, нөлөөлөлд өртсөн нөөц, эрх авах эсэхийг бүртгэх. - Бүртгэлийг нөхөн олговрыг тогтоох, амьжиргааг сэргээх төлөвлөлт, хяналт шинжилгээ болон дуусгалтын аудитын үндэс болгон ашиглах.

Н5.3 ЭРХ ҮҮСЭХ ЭЦСИЙН ОГНОО

Уламжлал ёсоор эрх үүсэх эцсийн огноог РАР-ийн эрх авах эсэхийг тодорхойлоход ашигладаг бөгөөд энэ нь Төслийг хэрэгжүүлэхгүй байх эсвэл хууль ёсны эрх бүхий нөлөөлөлд өртсөн талуудын нөхөн олговрыг ихээхэн хойшлуулахад хүргэж болзошгүй, ашиг хонжоо хайсан газар түрэмгийллээс Төслийг хамгаалдаг.

Энэхүү Тогтолцооны дагуу албан ёсны эрх үүсэх эцсийн огноог хараахан тогтоогоогүй байна. Гэсэн хэдий ч Төслийн шинж чанар болон Төслийн нөлөөллийн бүс дэх бэлчээрийн нөөцийг голчлон нийтээр, уламжлалт журмаар ашигладаг байдлыг харгалзан эрх үүсэх эцсийн огноог бэлчээрийн газар эсвэл амьжиргааны бусад нөөцөд нэвтрэх боломжийг хязгаарлах Төслийн үйл ажиллагаа эхлэхтэй холбохыг санал болгож байна.

Хувийн өмчийн тариалангийн газартай холбоотой төслүүдээс ялгаатай нь Төслийн бүсийн бэлчээрийн мал аж ахуйд суурилсан амьжиргаа нь өргөн уудам бэлчээрийн нөөцийг улирлын чанартайгаар, нүүдэллэн ашиглахад суурилдаг. Иймд тодорхой бэлчээрийн талбайг тодорхой өдөр аль нэг өрх идэвхтэй ашиглаж байгаа эсэхийг баттай тодорхойлох боломжгүй байж болно. Иймд СЦҮ-ийн талбай, дэд станц, БХС, агуулахын талбай, нэвтрэх зам, дотоод зам болон барилгын бусад талбайтай холбоотой нөлөөллийн хувьд санал болгож буй эрх үүсэх эцсийн огноо нь барилгын үйл ажиллагаа эхэлж, нөлөөлөлд өртөх бэлчээрийн талбайд нэвтрэх боломжийг биетээр хязгаарласан эсвэл уламжлалт ашиглалтад ашиглах боломжгүй болсон өдөр байна. Тэр өдрөөс өмнө нөлөөлөлд өртсөн талбайг ашиглаж байсан нь нотлогдох өрхүүд болон нөөц ашиглагчдыг эрхийн тогтолцооны дагуу үнэлгээнд хамрагдах эрхтэй гэж үзнэ. ЦДАШ-ын коридор болон холбогдох нэвтрэх замд ижил арга барилыг хэрэглэнэ.

Н5.4 ЭМЗЭГ ӨРХИЙГ АНХААРАХ АСУУДАЛ

Тодорхой бүлгүүд нийгэм, эдийн засаг, биеийн болон бусад хүчин зүйлтэй холбоотой эмзэг байдлын улмаас ийм нөлөөлөлд хариу үйлдэл үзүүлэхэд нэмэлт саад бэрхшээлтэй тулгарч болохыг хүлээн зөвшөөрч байна.

ADB-ийн ESF нь ашиг тусаас хоцорсон буюу эмзэг (D/V) бүлгийг “жишээлбэл, нас, хүйс, үндэс угсаа, шашин шүтлэг, хөгжлийн бэрхшээл, нийгэм, иргэний эсвэл эрүүл мэндийн байдал эсвэл мэдээлэл, бэлгийн чиг баримжаа, хүйсийн баримжаа, эдийн засгийн сул тал эсвэл уугуул иргэний статус, болон/эсвэл өвөрмөц байгалийн нөөцөөс хамааралтай байдлын улмаас төслийн нөлөөлөлд сөргөөр өртөх эрсдэл өндөр байж болох, болон/эсвэл төслийн ашиг тусыг хүртэх чадвараараа бусдаас хязгаарлагдмал, болон/эсвэл төслийн зөвлөлдөх үйл явц, ашиг тусыг хуваалцахад оролцохоос хасагдсан/бүрэн оролцох боломжгүй хувь хүн эсвэл бүлэг” гэж тодорхойлдог. EBRD нь өөрийн Байгаль орчин, нийгмийн бодлогоор (2024) эмзэг хүмүүсийг мөн адил “(i) хүйс эсвэл жендэр, бэлгийн чиг баримжаа, хүйсийн баримжаа, хүйсийн илэрхийлэл болон/эсвэл хүйсийн шинж тэмдэг, шашин шүтлэг, үндэсний гарал, арьсны өнгө, үндэс угсаа, уугуул иргэний статус, нас (хүүхэд, залуучууд, өндөр настан зэрэг), бие махбодын эсвэл сэтгэцийн хөгжлийн бэрхшээл, бичиг үсгийн мэдлэг, улс төрийн үзэл бодол, харьяалал эсвэл нийгэм-эдийн засгийн байдал зэрэг боловч эдгээрээр хязгаарлагдахгүй шинж чанараар ялгаварлан гадуурхагдсан, нийгмээс тусгаарлагдсан болон/эсвэл хасагдсаны улмаас төслийн нөлөөлөлд харьцангуй их өртөж болох эсвэл төслийн ашиг тусыг хүртэх чадвараараа бусдаас хязгаарлагдмал байж болох хүмүүс эсвэл хүмүүсийн бүлэг; болон (ii) ядуурлын шугамаас доогуур амьдардаг хүмүүс, газаргүй хүмүүс, өрх толгойлсон ганц бие хүмүүс, байгалийн нөөцөөс хамааралтай олон нийт, цагаач ажилчид, дүрвэгсэд эсвэл дотооддоо дүрвэгсэд, мөн мөргөлдөөн эсвэл байгалийн гамшигт нэрвэгдсэн хүмүүс зэрэг эмзэг байдалд байгаа хүмүүс” гэж тодорхойлдог. IFC нь бүлэг/хувь хүний ашиг тусаас хоцорсон эсвэл эмзэг байдал “хувь хүн эсвэл бүлгийн арьсны өнгө, хүйс, хэл, шашин шүтлэг, улс

төрийн эсвэл бусад үзэл бодол, үндэсний эсвэл нийгмийн гарал, эд хөрөнгө, төрөлт эсвэл бусад байдлаас үүдэлтэй байж болно. Захиалагч мөн жендэр, нас, үндэс угсаа, соёл, бичиг үсгийн мэдлэг, өвчин эмгэг, бие махбодын эсвэл сэтгэцийн хөгжлийн бэрхшээл, ядуурал эсвэл эдийн засгийн сул тал, өвөрмөц байгалийн нөөцөөс хамааралтай байдал зэрэг хүчин зүйлсийг харгалзан үзэх ёстой" гэдгийг хүлээн зөвшөөрдөг.

Төслийн бүсийн бэлчээрийн мал аж ахуйд суурилсан амьжиргааны нөхцөлийг харгалзан амьжиргаанд үзүүлэх болзошгүй нөлөөллийг даван туулах чадвар ихээхэн ялгаатай байж болно. Жишээлбэл, Монгол Улсын Зудын хариу арга хэмжээний төлөвлөгөөнд малын ихээхэн хорогдолд өртсөн, харьцангуй цөөн тооны (ойролцоогоор 400) малтай, эсвэл амьжиргааны хөндөгдлийг даван туулах чадавх хязгаарлагдмал өрхүүдийн эмзэг байдал нэмэгддэгийг тодорхойлсон. Өрх толгойлсон ганц бие хүний өрх, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнтэй өрх, өндөр настан толгойлсон өрх, асран хамгаалах хүүхэдтэй өрх болон нийгмийн халамжийн дэмжлэг авах боломж хязгаарлагдмал өрхүүдэд ихэвчлэн онцгой анхаарал хандуулдаг.

Эмзэг өрхүүдийг зохих ёсоор тодорхойлж, дэмжихийн тулд тооллого болон нийгэм-эдийн засгийн судалгааны хүрээнд эмзэг байдлыг тодорхойлох үнэлгээ хийнэ. Үнэлгээгээр өрхийн нөхцөл байдлыг дараах үзүүлэлтүүд зэрэг тогтоосон үзүүлэлтийн багцаар үнэлнэ:

- Эмэгтэй толгойлсон өрх;
- Өндөр настан толгойлсон өрх (өрхийн тэргүүн 65-аас дээш настай);
- Асран хамгаалуулах хүүхэд олонтой өрх зэрэг хараат байдлын харьцаа өндөртэй өрх;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнтэй өрх;
- Холбогдох ядуурлын босгоос доогуур амьжиргаатай өрх;
- Төслийн нөлөөлөлд өртсөн бэлчээрийн газар, худаг, булаг эсвэл малын нүүдлийн коридороос өндөр хамааралтай өрх;
- Өрийн их дарамт эсвэл санхүүгийн хүндрэлтэй тулгарч буй өрх; ба
- Нүүдэл хийх эсвэл тээврийн хүртээмж хязгаарлагдмал өрх.

Үнэлгээгээр эмзэг гэж тодорхойлогдсон өрхүүд нэмэлт туслалцааны арга хэмжээнд хамрагдах эрхтэй байж болох бөгөөд үүнд нэмэлт зөвлөлдөх, оролцооны дэмжлэг, амьжиргааг сэргээх хөтөлбөрт хамрагдахад чиглэсэн дэмжлэг, илүү давтамжтай дагалдах хяналт шинжилгээ гэх мэт арга хэмжээ багтаж болно. Эмзэг өрхүүдийг мөн LRF-ийн хяналт шинжилгээний хөтөлбөрт тэргүүн ээлжинд хамруулж, амьжиргааг сэргээх зорилтод хүрч, Төсөлтэй холбоотой эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтэд харьцангуй их өртөхгүй байхыг хангана.

Н5.5 ОЛГОХ ЭРХ

Эрх бүхий бүх РАР Төслийн нөлөөллийн шинж чанар, хэмжээнд тохирсон амьжиргааг сэргээх арга хэмжээнд хамрагдах эрхтэй.

Эрхийн тогтолцоог дараах зарчмуудаар удирдлага болгоно:

- Боломжтой бүх тохиолдолд эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтээс зайлсхийх эсвэл түүнийг хамгийн бага байлгах;
- Эрхийн баримтгүй ашиглагчдыг туслалцаанаас хасахгүй байхыг хангах;
- Амьжиргааг Төслийн өмнөх түвшинд эсвэл түүнээс дээш сэргээх;
- Боломжтой бүх тохиолдолд нөлөөлөл үүсэхээс өмнө нөхөн олговор, туслалцаа олгох;
- Эмзэг өрхүүдэд онцгой анхаарал хандуулах;
- РАР-тай утга учиртай зөвлөлдөх замаар арга хэмжээг хэрэгжүүлэх;
- Амьжиргааг сэргээх үр дүнд хяналт шинжилгээ хийж, шаардлагатай бол залруулах арга хэмжээ авах.

Иймд энэхүү LRF-ийн дагуу туслалцаа авах эрхийг өмчлөлийн байдалд бус, амьжиргааны хамаарал болон Төслөөс үүдэлтэй нөлөөлөлд үндэслэн тогтоох бөгөөд эдгээрийг дараагийн LRP-ийн үйл явцын хүрээнд тодорхойлж, баталгаажуулснаар эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлт, амьжиргааг сэргээхтэй холбоотой IFC PS5, ADB ESS5, EBRD PR5-ын шаардлагыг хангана. Дараагийн LRP-д мөн тодорхой тогтоосон нөлөөллийн бүсийн нөөц ашиглагчдад, ялангуяа уламжлалт эсвэл улирлын нөөц ашиглалт болон Төсөлтэй холбоотой нэвтрэх хязгаарлалтыг үндэслэлтэйгээр баталгаажуулах боломжтой тохиолдолд нөлөөлөлд нийцсэн арга барилыг авч үзнэ. Ийм тохиолдолд нөлөөлөлд өртсөн иргэдээс хувь хүний мөнгөн алдагдлаа тоон байдлаар тодорхойлох эсвэл нотлох баримт гаргахыг шаардахгүйгээр амьжиргааг сэргээх зохих арга хэмжээ эсвэл туслалцаа авах эрхийг тогтоож болно. Дэмжих мэдээлэлд бэлчээрлэлтийн хуанли, улирлын бэлчээр ашиглалтын хэв маяг, малын бүртгэл, өвөлжөө, хаваржаа, зуслан, намаржааны байршлын бүртгэл, гомдлын бүртгэл (байгаа тохиолдолд) болон Төслийн үйл ажиллагааны өмнө болон явцад амьжиргааны нөлөөлөлд өртсөн нөөцийн ашиглалт, Төсөлтэй холбоотой хөндөгдлийн шинж чанарыг үндэслэлтэйгээр харуулах бусад мэдээлэл багтаж болно.

Эрхийн матриц нь алдагдлын төрөл тус бүрийн эрх, эрх бүхий PAP, эрх олгох шалгуур болон холбогдох эрхийг тодорхойлдог. Эрх нь алдагдлын төрөл, хүндрэлээс хамааран нөхөн олговор, амьжиргааг сэргээх туслалцаа гэх мэт арга хэмжээнүүдийн цогц юм. Эдгээр арга хэмжээ нь PAP-ийн амьдралын нөхцөлийг сайжруулах эсвэл дор хаяж Төслийн өмнөх түвшинд сэргээхэд чиглэнэ.

Энэхүү LRF нь H5.1-р хэсэгт тодорхойлсон Эрх олгох шалгуурт үндэслэн эрхийн матрицыг (Хүснэгт H5-3) санал болгож байна. PAP нь эрхийн нэгээс олон ангилалд хамаарч болох бөгөөд энэ тохиолдолд жагсаасан бүх эрх хамаарна гэдгийг тэмдэглэх нь зүйтэй.

Эрх үүсэх эцсийн огнооны дараа PAP хандаж, тооллогоос орхигдсон гэж мэдэгдсэн тохиолдолд ийм нэхэмжлэлийг шийдвэрлэхэд H7-р хэсэгт тодорхойлсон Гомдол барагдуулах механизмыг хэрэглэнэ. Төсөл нь эрх авах эсэхийг үнэлэхийн тулд ийм нөхцөл байдлыг тохиолдол бүрээр хянана.

ХҮСНЭГТ H5-3: ЭРХИЙН МАТРИЦ

Нөлөөллийн ангилал	**Эрх бүхий PAP***	**Эрхийн нэгж**	**Эрх**
Барилга угсралтын үе шат			
Барилгын үйл ажиллагааны улмаас бэлчээрийн газарт нэвтрэх боломжийн түр алдагдал	Суурин малчид, улирлын малчид, уламжлалт бэлчээрийн ашиглагчид, нийтийн бэлчээрийн ашиглагчид, эрхийн баримтгүй ашиглагчид	Нөлөөлөлд өртсөн өрх	- Барилгын үйл ажиллагааны талаар урьдчилан мэдэгдэх - Төслийн үйл ажиллагааны улмаас амьжиргааны нөөцөд нэвтрэх боломж түр хязгаарлагдсан тохиолдолд дараагийн LRP-ийн үнэлгээний үйл явцаар тодорхойлж, баталгаажуулсан мал маллах нэмэлт зардалд туслалцаа үзүүлэх - Аюулгүй, боломжтой бүх тохиолдолд бэлчээр (эсвэл өөр бэлчээр), малын нүүдлийн зам, худаг/усалгааны цэг болон амьжиргааны бусад нөөцөд нэвтрэх боломжийг хадгалах/нэвтрэх түр зохицуулалт хийх - Барилгын ажлын дараа түр хөндөгдсөн бэлчээрийн газрыг нөхөн сэргээх - Амьжиргааг сэргээх хөтөлбөрт хамрагдах. - Амьжиргааны хяналт шинжилгээний

Нөлөөллийн ангилал	**Эрх бүхий РАР***	**Эрхийн нэгж**	**Эрх**
			хөтөлбөрт хамрагдах. - Гомдол барагдуулах механизмыг ашиглах боломж.
Улирлын бэлчээрийн талбайг түр эзэмших	Нөлөөлөлд өртсөн хаваржаа, зуслан, намаржаа эсвэл өвөлжөөний бэлчээрийг ашигладаг өрхүүд	Нөлөөлөлд өртсөн өрх	- Барилгын үйл ажиллагааны талаар урьдчилан мэдэгдэх - Эрхийн баримттай эсэхээс үл хамааран адил тэгш эрх олгох. - Улирлын бэлчээрлэлтийн хугацаанаас өмнө урьдчилан мэдэгдэх. - Шаардлагатай бол өөр улирлын бэлчээр, тохиромжтой усны эх үүсвэрийг тодорхойлоход туслалцаа үзүүлэх. - Өрхийн түвшний үнэлгээгээр Төсөлтэй холбоотой хязгаарлалтаас шууд үүдэлтэй алдагдал баталгаажсан тохиолдолд зохих нөхөн олговор олгох. - Амьжиргааг сэргээх хөтөлбөрт хамрагдах. - Амьжиргааны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрт хамрагдах. - Гомдол барагдуулах механизмыг ашиглах боломж.
Малын нүүдлийн зам болон мал маллах хэв маягийн түр тасалдал	Нүүдэлчин болон улирлын малчид	Нөлөөлөлд өртсөн өрх	- Барилгын үйл ажиллагааны талаар урьдчилан мэдэгдэх - Төсөлтэй холбоотой хязгаарлалтыг баталгаажуулах замаар тодорхойлсон мал маллах нэмэлт зардалд туслалцаа үзүүлэх - Техникийн хувьд боломжтой бүх тохиолдолд малын гарц, аюулгүй нэвтрэх зам болон худаг/усалгааны цэгийг хадгалах. - Тодорхой тэмдэглэгээтэй түр коридор, замын хөдөлгөөний менежментийн арга хэмжээ. - Замын сонголт, барилгын үйл ажиллагааны хуваарийн талаар зөвлөлдөх. - Амьжиргааг сэргээх хөтөлбөрт хамрагдах. - Амьжиргааны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрт хамрагдах. - Гомдол барагдуулах механизмыг ашиглах боломж.
Эмзэг малчин өрхүүд (эмэгтэй толгойлсон, өндөр настан толгойлсон, хөгжлийн бэрхшээлтэй, ядуу, мал аж ахуйгаас өндөр хамааралтай өрхүүд)	**Эрхийн баримттай болон эрхийн баримтгүй эзэмшигчид аль аль нь багтаж болно**		**- Дээр дурдсан бүх холбогдох эрх.** **- LRP-ийн үйл явцаар тодорхойлсон өрхийн хэрэгцээ, сонголтоос хамааран холбогдох амьжиргааг сэргээх хөтөлбөрт тэргүүн ээлжинд хамрагдах.** **- Сэргээлтийн үр дүнд хүрэхгүй байгаа тохиолдолд нэмэлт туслалцаа.** **- Сэргээлтийн зорилтод хүрэх хүртэл хяналт шинжилгээг сунгах.**

Нөлөөллийн ангилал	**Эрх бүхий РАР***	**Эрхийн нэгж**	**Эрх**
			- Шаардлагатай бол төрийн болон олон нийтийн дэмжлэгийн хөтөлбөрт холбон зуучлах. **- Амьжиргааны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрт хамрагдах.** **- Гомдол барагдуулах механизмыг ашиглах боломж.**
Ашиглалтын үе шат			
Байнгын дэд бүтцийн эзлэх талбайн улмаас бэлчээрийн нөөцийн байнгын алдагдал	Суурин малчид, улирлын малчид, уламжлалт бэлчээрийн ашиглагчид, нийтийн бэлчээрийн ашиглагчид, эрхийн баримтгүй ашиглагчид	Нөлөөлөлд өртсөн өрх	- Тогтвортой өөр бэлчээрийн зохицуулалт хийх, шаардлагатай бол усны эх үүсвэрт тасралтгүй нэвтрэх боломжийг хангахад туслалцаа үзүүлэх. - Малын ашиг шимийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг дэмжих (жишээ нь, тэжээлийн дэмжлэг, бэлчээр сайжруулах, мал эмнэлгийн үйлчилгээ, усны хүртээмж сайжруулах, сүргийн менежментийн туслалцаа). - Амьжиргааны урт хугацааны хяналт шинжилгээ. - Амьжиргааг сэргээх хөтөлбөрт тэргүүн ээлжинд хамрагдах. - Гомдол барагдуулах механизмыг ашиглах боломж. -
Нийтийн эсвэл уламжлалт бэлчээрийн нөөцөд нэвтрэх байнгын хязгаарлалт		**Нөлөөлөлд өртсөн өрх**	**- Шаардлагатай бол өөр бэлчээрийн нөөц, малын зам, мөн худаг/усалгааны цэгт нэвтрэх боломжийг хадгалахад туслалцаа үзүүлэх.** **- Амьжиргааг сэргээх хөтөлбөрт тэргүүн ээлжинд хамрагдах.** **- Гомдол барагдуулах механизмыг ашиглах боломж.**
Эмзэг өрхүүдэд нөлөөлөх амьжиргааны байнгын нөлөөлөл	Эмзэг өрхүүд	Нөлөөлөлд өртсөн өрх	- Дээр дурдсан бүх холбогдох эрх. - Сэргээлтийн үр дүнд хүрэхгүй байгаа тохиолдолд нэмэлт туслалцаа. - Сэргээлтийн зорилтод хүрэх хүртэл хяналт шинжилгээг сунгах. - Шаардлагатай бол төрийн болон олон нийтийн дэмжлэгийн хөтөлбөрт холбон зуучлах. - Амьжиргааг сэргээх хөтөлбөрт тэргүүн ээлжинд хамрагдах. - Гомдол барагдуулах механизмыг ашиглах боломж.

*Энд суурин малчин өрх гэдэг нь Төслийн бүсэд эсвэл түүний ойролцоо амьдардаг, улирлын бууц, бэлчээр, усны эх үүсвэр, малын нүүдлийн зам зэрэг орон нутгийн бэлчээрийн нөөцийг жилийн турш тогтмол ашигладаг өрхийг хэлнэ. Улирлын малчин өрх гэдэг нь Төслийн бүсийг улирлын бэлчээрлэлт, отрын бэлчээр ашиглах эсвэл ган

гачгийн үе зэрэг жилийн тодорхой хугацаанд л ашигладаг боловч эдгээр нөөцөд амьжиргааны үйл ажиллагааныхаа нэг хэсэг болгон түшиглэдэг өрхийг хэлнэ.

**Төсөлтэй холбоотой амьжиргааны урт хугацааны нөлөөлөлд өртсөн PAP болон эмзэг PAP-ийг Н5.6-р хэсэгт тодорхойлсон холбогдох амьжиргааг сэргээх хөтөлбөрт тэргүүн ээлжинд хамруулж болно.

Н5.6 САНАЛ БОЛГОЖ БУЙ АМЬЖИРГААНЫ ХӨТӨЛБӨРҮҮД

Байнгын газар эзэмшил нь бэлчээрийн боломжит нөөцийн маш бага хувийг (бэлчээрийн нийт талбайн ойролцоогоор 0.03%-0.15%) эзэлж, барилгын ажлын хөндөгдөл нь аль нэг үед зөвхөн хязгаарлагдмал талбайд нөлөөлж байгаа тул энэ үе шатанд LRF-ийн гол анхаарал нь нэвтрэх түр зохицуулалтын менежмент, Төслийн үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй болох нь тодорхойлогдож, баталгаажсан алдагдлын нөхөн олговор, эмзэг өрхүүдийг дэмжих, урьдчилан тооцоогүй нөлөөлөлд хяналт шинжилгээ хийхэд чиглэнэ.

Доор тодорхойлсон амьжиргааг сэргээх хөтөлбөрүүд (Хүснэгт Н5-4) нь энэхүү Тогтолцооны дагуу олгох аливаа нөхөн олговор, туслалцааны эрхийг орлохгүй, харин нөхөх зорилготой. IFC PS5, ADB ESS5, EBRD PR5-ын шаардлагын дагуу амьжиргааг сэргээх хөтөлбөрүүдийн эцсийн загвар, эрх олгох шалгуур, хэрэгжүүлэх зохицуулалтыг PAP-ийн тооллого, нийгэм-эдийн засгийн судалгаа, амьжиргаанд үзүүлэх нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээ болон Төслийн нөлөөлөлд өртөж болзошгүй иргэдтэй (PAP) хийх утга учиртай зөвлөлдөх уулзалтын дараа тодорхойлно. Иймд энэ үе шатанд танилцуулж буй хөтөлбөрүүд нь баримжаа шинжтэй бөгөөд оролцогч талуудын оролцоо болон нэмэлт үнэлгээгээр тодорхойлсон амьжиргааны тодорхой хэрэгцээ, сонголт, тэргүүлэх чиглэлийг тусгахаар нарийвчлагдаж болно. Амьжиргааг сэргээх эцсийн төлөвлөгөө(үүд) нь нөлөөллийн хэмжээнд нийцсэн байх бөгөөд IFC PS5, ADB ESS5, EBRD PR5-ын шаардлагын дагуу эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлт үүсэхээс өмнө боловсруулагдана.

Хамгийн чухал нь хувь хүмүүст шууд дэмжлэг үзүүлэх хөтөлбөрүүд PAP-ийг тэргүүн ээлжинд хамруулна. NZE-ийн олон нийтийн хөгжил эсвэл компанийн нийгмийн хариуцлагын (CSR) зорилго, зорилтоос хамааран NZE нь хамрах хүрээг олон нийтийн бусад гишүүдэд мөн өргөжүүлж болно.

ХҮСНЭГТ Н5-4: САНАЛ БОЛГОЖ БУЙ АМЬЖИРГААНЫ ХӨТӨЛБӨРҮҮДИЙН ХУРААНГУЙ

Амьжиргааны хөтөлбөр	**Тайлбар**	**Амьжиргааг сэргээхэд оруулах болзошгүй хувь нэмэр**	**Хэрэгжүүлэх хариуцлага**	**Баримжаа хугацаа**	**Төсвийн үндэслэл**	**Амьжиргааны тогтвортой үр дүнг үнэлэх хяналт шинжилгээний болзошгүй үзүүлэлтүүд***
Барилга угсралтын үе шат						
Орон нутгийн иргэдийг ажлын байраар хангах хөтөлбөр	Барилгын ажиллах хүчний дор хаяж 35%-ийг нөлөөлөлд өртөх баг, сумдаас (боломжтой тохиолдолд) авахыг зорилт болгох. Ажлын	Барилгын үеэр Төсөлтэй холбоотой эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлт эсвэл бэлчээрийн нөөцөд нэвтрэх түр хязгаарлалтад өртсөн PAP өрхүүдэд түр цалингийн орлого	NZE ба EPC гүйцэтгэгч	Барилгын ажлын туршид	EPC-ийн хөдөлмөрийн төсөвт багтсан	Дор хаяж нэг гишүүн нь Төсөлд ажилладаг PAP өрхийн тоо, хувь; ажил эрхлэлтийн үргэлжлэх хугацаа; олсон цалин; ажил эрхлэлттэй

Амьжиргааны хөтөлбөр	**Тайлбар**	**Амьжиргааг сэргээхэд оруулах болзошгүй хувь нэмэр**	**Хэрэгжүүлэх хариуцлага**	**Биржаа хугацаа**	**Төсвийн үндэслэл**	**Амьжиргааны тогтвортой үр дүнг үнэлэх хяналт шинжилгээний болзошгүй үзүүлэлтүүд***
	байрны зарыг багийн Засаг даргын тамгын газар, олон нийтийн зарын самбар, нийгмийн сүлжээ, орон нутгийн хөдөлмөр зуучлалын алба болон боловсролын байгууллагаар дамжуулан орон нутагт зарлах.	олгоно. Нэмэлт орлого нь бэлчээрлэлтийн хэв маягийг өөрчлөх, өөр бэлчээр ашиглах, нэмэлт тэжээл худалдан авах эсвэл нэвтрэх боломж хязгаарлагдсан үед малын ашиг шимийг хадгалахтай холбоотой зардал зэрэг амьжиргааны хөндөгдлийг нөхөхөд тусалж болно.				холбоотой орлого амьжиргааг сэргээхэд хувь нэмэр оруулж байгаа гэж мэдээлсэн PAP өрхийн эзлэх хувь.
Орон нутгийн худалдан авалтын хөтөлбөр	Арилжааны хувьд боломжтой тохиолдолд хоол хүнс, тээвэр, байр, цэвэрлэгээ, тоног төхөөрөмжийн түрээс болон барилгын ажилтай холбоотой бусад үйлчилгээнд орон нутгийн ханган нийлүүлэгч, үйлчилгээ үзүүлэгчдийг тэргүүн ээлжинд сонгох.	Төсөлд бараа, үйлчилгээ нийлүүлэх замаар PAP өрхүүд болон PAP-тай холбоотой аж ахуйн нэгжүүдэд орлого олох боломж олгоно. Нэмэлт орлого нь нөлөөлөлд өртсөн өрхүүдэд Төсөлтэй холбоотой амьжиргааны нөлөөлөл, тэр дундаа бэлчээрийн нөөцөд нэвтрэх боломж буурах эсвэл мал маллах зардал нэмэгдэхийг даван туулахад туслах боломжтой.	NZE ба EPC гүйцэтгэгч	Барилгын ажлын туршид	EPC-ийн худалдан авалтын төсөвт багтсан	PAP-ийн эзэмшлийн эсвэл PAP-тай холбоотой аж ахуйн нэгжид олгосон гэрээний тоо, үнийн дүн (хамаарах бол); Төслийн худалдан авалтын боломжоор олсон орлого
Ашиглалтын үе шат						
Байнгын ажлын байрны	Салхин цахилгаан станцын	Эрх бүхий PAP өрхийн гишүүдийг бэлчээрийн нөөцөд	NZE	Ашиглалтын туршид	Ашиглалтын ажиллах хүчний	Ашиглалтын үеийн ажлын байранд орсон

Амьжиргааны хөтөлбөр	**Тайлбар**	**Амьжиргааг сэргээхэд оруулах болзошгүй хувь нэмэр**	**Хэрэгжүүлэх хариуцлага**	**Баримжаа хугацаа**	**Төсвийн үндэслэл**	**Амьжиргааны тогтвортой үр дүнг үнэлэх хяналт шинжилгээний болзошгүй үзүүлэлтүүд***
боломж	ашиглалт, засвар үйлчилгээтэй холбоотой ойролцоогоор 34 байнгын ажлын байр; нөлөөлөлд өртсөн баг, сумын оршин суугчдыг давуу эрхтэйгээр авна.	нэвтрэх боломжийн байнгын алдагдалтай холбоотой аливаа үлдэгдэл нөлөөллийг нөхөх тогтвортой орлогын эх үүсвэрээр хангаснаар амьжиргааг урт хугацаанд сэргээхийг дэмжинэ. Өрхийн орлогыг төрөлжүүлэх нь мал аж ахуйд суурилсан амьжиргааг орлогын үндсэн буюу нэмэлт эх үүсвэр болгон хадгалахын зэрэгцээ нөлөөлөлд өртсөн бэлчээрийн нөөцөөс хамаарах хамаарлыг бууруулж, өрхийн тэсвэрт чадварыг сайжруулж болно.			төсөвт багтсан	РАР-ийн тоо; 6, 12, 24 сарын дараах ажлын байрны хадгалалтын түвшин; ажил эрхлэлтийн орлогын өрхийн амьжиргаанд оруулах хувь нэмэр.
Техникийн ур чадвар ба мэргэжлийн сургалт	Салхин цахилгаан станцын ашиглалт, засвар үйлчилгээний чиглэлээр эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүст тэгш боломж олгох ажлын байран дээрх техникийн сургалт.	Өөр эсвэл нэмэлт орлогын эх үүсвэрт хүрэх боломжийг нэмэгдүүлэх замаар Төслийн нөлөөлөлд амьжиргаа нь өртсөн РАР өрхүүдийг дэмжинэ. Өрхийн түвшний үнэлгээгээр амьжиргааг төрөлжүүлэх хэрэгцээ тодорхойлогдсон тохиолдолд сургалт нь нөлөөлөлд өртсөн өрхийн	NZE	Ашиглалтын үеэр	Сургалт явуулагчийн зардал, материал, оролцогчдын тоонд үндэслэнэ	Сургалтад хамрагдсан РАР-ийн тоо; сургалтын дараа ажилд орсон, хувиараа хөдөлмөр эрхэлсэн эсвэл орлогын нэмэлт боломжтой болсон хүмүүсийн эзлэх хувь; эзэмшсэн ур чадвартай холбоотой

Амьжиргааны хөтөлбөр	Тайлбар	Амьжиргааг сэргээхэд оруулах болзошгүй хувь нэмэр	Хэрэгжүүлэх хариуцлага	Баримжаа хугацаа	Төсвийн үндэслэл	Амьжиргааны тогтвортой үр дүнг үнэлэх хяналт шинжилгээний болзошгүй үзүүлэлтүүд*
		гишүүдэд ажлын байранд орох эсвэл Төсөлтэй холбоотой амьжиргааны нөлөөллийг нөхөх орлогын шинэ үйл ажиллагаа эхлүүлэхэд тусалж болно.				орлогын өөрчлөлт; сургалтын хамааралтай байдал, ач холбогдлын талаарх оролцогчдын санал.
Дадлагын хөтөлбөр	Сэргээгдэх эрчим хүчний ур чадвар эзэмшүүлэх зорилгоор орон нутгийн мэргэжлийн болон техникийн сургалтын байгууллагын төгсөгчдөд дадлагын боломж олгох.	РАР өрхийн гишүүдэд, ялангуяа өрхийн залуу гишүүдэд практик ур чадвар, ажлын туршлага, ирээдүйд ажилд орох боломжийг олгоно. Энэ нь Төсөлтэй холбоотой нөлөөллийн улмаас уламжлалт амьжиргааны нөөцөд нэвтрэх боломж буурсан тохиолдолд нөлөөлөлд өртсөн өрхүүдэд орлогын эх үүсвэрээ төрөлжүүлэх, урт хугацааны эдийн засгийн тэсвэрт чадвараа бэхжүүлэхэд тусалж болно.	NZE	Ашиглалтын үеэр	Жил бүр авах дадлагажигчдын тоо, удирдлага, хяналтын шаардлагад үндэслэнэ	Хамрагдсан РАР өрхийн гишүүдийн тоо; дадлагыг дуусгасан түвшин; оролцогчид ажлын байр, дагалдан суралцах эсвэл мэргэжлийн цаашдын боломжид шилжсэн байдал.
Олон нийтийн хөгжлийн сан (CDF)	Боловсрол, эрүүл мэнд, мал аж ахуйг дэмжих үйлчилгээ, усны дэд бүтэц зэрэг орон нутагт тодорхойлсон тэргүүлэх чиглэлийг	Бэлчээрийн мал аж ахуйд суурилсан амьжиргааг дэмжих CDF-ээр санхүүжүүлэх санаачилгууд (жишээ нь, малын усалгааны дэд бүтэц, бэлчээрийн менежментийг сайжруулах, мал	NZE, олон нийтийн төлөөлөгчид, орон нутгийн удирдлага	Ашиглалтын туршид	Оролцогч талуудын оролцоо болон Төслийн төсөв төлөвлөлтийн үйл явцаар тохиролцох жилийн	Санхүүжүүлсэн төсөлд хамаарах олон нийтийн түвшний үзүүлэлтүүд. Энэ нь олон нийтийн хөгжлийн санаачилга тул хяналт

Амьжиргааны хөтөлбөр	Тайлбар	Амьжиргааг сэргээхэд оруулах болзошгүй хувь нэмэр	Хэрэгжүүлэх хариуцлага	Баримжаа хугацаа	Төсвийн үндэслэл	Амьжиргааны тогтвортой үр дүнг үнэлэх хяналт шинжилгээний болзошгүй үзүүлэлтүүд*
	дэмжих зорилгоор олон нийттэй хамтран удирдах CDF байгуулах.	эмнэлгийн үйлчилгээ, өвс тэжээлийн агуулах эсвэл малын ашиг шимийг нэмэгдүүлэх хөтөлбөр) нь нөлөөлөлд өртсөн өрхүүдэд үзүүлэх дарамтыг шууд бусаар бууруулж, олон нийтийн тэсвэрт чадварыг өргөнөөр дэмжиж болно.			хуваарилалт	шинжилгээ нь PAP тус бүрийн амьжиргааг сэргээх үр дүнг харуулахаас илүүтэй олон нийтийн ашиг тусад чиглэнэ.

*Санал болгож буй амьжиргааг сэргээх хөтөлбөрүүдийг зөвхөн оролцоо эсвэл хэрэгжилтийн үзүүлэлтээр үнэлж болохгүй. Иймд ийм арга хэмжээ амьжиргааг сэргээх зорилтод хэр хувь нэмэр оруулж байгааг үнэлэх хяналт шинжилгээний тогтолцоог LRP-ийн хүрээнд боловсруулна. Хөтөлбөрөөс хамааран хяналт шинжилгээнд ажил эрхлэлтэд хамрагдалт ба ажлын байрны хадгалалт, орлого олох, бизнесийн гүйцэтгэл, хөтөлбөрт оролцох нь нөлөөлөлд өртсөн амьжиргааг сэргээхэд оруулах хувь нэмэр зэрэг үзүүлэлтүүд багтаж болно. Нарийвчилсан үзүүлэлт, зорилт, хяналт шинжилгээний зохицуулалтыг нөлөөлөлд өртсөн өрхүүд, амьжиргаанд үзүүлэх нөлөөлөл, сэргээх арга хэмжээг бүрэн тодорхойлсны дараа LRP боловсруулах явцад боловсруулна.

Н6. ОРОЛЦОГЧ ТАЛУУДЫН ОРОЛЦОО

Оролцогч талуудын оролцоо нь Төслийн болзошгүй нөлөөллийг ойлгох, тодорхойлох үндэс болдог. Оролцогч талуудын оролцоо нь төслийн хамрах хүрээг тогтоох, хэрэгжүүлэх, хяналт шинжилгээ хийх үе шатуудын туршид тасралтгүй үргэлжлэх үйл явц байх ёстой.

Оролцогч талууд гэдэг нь төслийн шууд болон шууд бус нөлөөлөлд өртдөг, эсвэл төсөлд сонирхолтой, түүний үр дүнд нөлөөлөх боломжтой хүмүүс, бүлгүүдийг хэлнэ. Энэхүү LRF-ийн хүрээнд дараах холбогдох оролцогч талуудын бүлгүүдийг тодорхойлсон:

- Төрийн байгууллагууд:
  - Өмнөговь аймгийн засаг захиргааны төлөөлөл (жишээ нь, Өмнөговь аймгийн Засаг дарга, Өмнөговь аймгийн Засаг даргын орлогч, Засаг даргын Тамгын газрын дарга, Өмнөговь аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын дарга, Нийгмийн бодлогын хэлтсийн дарга, Газрын харилцаа, барилга, хот байгуулалтын газрын дарга, Хөрөнгө оруулалт, хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн хэлтсийн дарга);
  - Цогтцэций сум, Манлай сум, Ханбогд сумын засаг захиргааны төлөөлөл (жишээ нь, Сумын Засаг дарга, Засаг даргын орлогч, Сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын дарга, Засаг даргын Тамгын газрын дарга, байгаль орчны мэргэжилтэн, газрын даамал, нийгмийн ажилтан, хөдөлмөр, халамжийн ажилтан);
  - Багийн засаг захиргааны төлөөлөл (жишээ нь, Билгэх багийн Засаг дарга, Гавилууд багийн Засаг дарга, Жавхлант багийн Засаг дарга, Жаргалант багийн Засаг дарга)

- Орон нутгийн иргэд: малчид, эмэгтэйчүүд, залуучууд, эмзэг бүлгүүд

Төслийн нөлөөлөлд өртөж болзошгүй зарим иргэн Төслийн бүсэд байнга байдаггүйг харгалзан оролцооны үйл ажиллагааг нүүдэлчин болон улирлын малчин өрхүүдэд тохируулна. Үүнд улирлын хамгийн их хүн амьдрах үеэр зөвлөлдөх уулзалт зохион байгуулах, өрхүүд түр эзгүй байгаа тохиолдолд дахин очих, улирлын ашиглагчдыг тодорхойлохын тулд хөрш малчид болон багийн удирдлагатай зөвлөлдөх, Төслийн хэрэгжилтийн туршид харилцааны олон сувгийг хадгалах зэрэг арга хэмжээ багтаж болно. Эрхийн баримтгүй ашиглагчид, уламжлалт нөөц ашиглагчид болон улирлын малчид амьжиргааг сэргээх туслалцаа авах эрхийнхээ талаар мэдээлэл авч, шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох хангалттай боломжтой байхыг хангахад онцгой анхаарна.

Хүснэгт Н6-1-д Төслийн барилга угсралт болон ашиглалтын үе шатуудад LRF-тэй холбоотой оролцогч талуудын оролцооны санал болгож буй үйл ажиллагааг тоймлон харуулав.

ХҮСНЭГТ Н6-1: ОРОЛЦОГЧ ТАЛУУДЫН ОРОЛЦООНЫ САНАЛ БОЛГОЖ БУЙ АРГА ХЭМЖЭЭ

Төслийн үе шат	Үйл ажиллагаа	Зорилго	Гол оролцогч талууд	Хугацаа / Давтамж	Хариуцагч
LRP бэлтгэхээс өмнө	Сум, багийн удирдлагатай хийх анхны зөвлөлдөх уулзалт	LRP-ийн үйл явцыг танилцуулах, эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлтийн эрсдэлийг тайлбарлах, нөлөөлөлд өртсөн малчид болон нөөц ашиглагчдын талаар мэдээлэл авах	Сумын Засаг дарга, багийн Засаг дарга нар, холбогдох орон нутгийн удирдлага	Тооллогоос өмнө	Төслийн нийгмийн баг
	Олон нийтэд мэдээлэл өгөх уулзалт	Олон нийтэд Төсөл, амьжиргаанд үзүүлэх хүлээгдэж буй нөлөөлөл, эрх олгох зарчим, тооллогын үйл явц, гомдол барагдуулах механизмын талаар мэдээлэх	Малчин өрхүүд, улирлын ашиглагчид, олон нийтийн гишүүд	Тооллогоос өмнө	Төслийн нийгмийн баг
Тооллого ба нийгэм-эдийн засгийн судалгаа	Өрхийн ярилцлага ба тооллогын судалгаа	РАР-ийг тодорхойлох, амьжиргааны хамаарлыг үнэлэх, нийгэм-эдийн засгийн суурь мэдээлэл цуглуулах, эмзэг өрхүүдийг тодорхойлох	Нөлөөлөлд өртсөн өрхүүд болон нөөц ашиглагчид	Нэг удаа, шаардлагатай бол давтан баталгаажуул алттай	Төслийн нийгмийн баг
	Оролцоонд суурилсан нөөцийн зураглал	Бэлчээр, худаг, улирлын бууц, малын зам, уламжлалт нөөц ашиглалтын бүсийг зураглах	Малчин өрхүүд, улирлын малчид, орон нутгийн удирдагчид	Тооллогын явцад	Төслийн нийгмийн баг

Төслийн үе шат	Үйл ажиллагаа	Зорилго	Гол оролцогч талууд	Хугацаа / Давтамж	Хариуцагч
	Фокус бүлгийн ярилцлага	Амьжиргааны мэдээллийг баталгаажуулах, улирлын ашиглагчдыг тодорхойлох, бэлчээрлэлтийн хэв маяг, нүүдлийн замыг ойлгох	Эрэгтэй, эмэгтэй малчид, эмзэг бүлгүүд	Тооллогын явцад	Төслийн нийгмийн баг
LRP бэлтгэх	Тооллого болон эрх олгох шалгуурын үр дүнг ил тод болгох	Урьдчилсан дүнг танилцуулж, баталгаажуулах, залруулах боломж олгох	Нөлөөлөлд өртсөн өрхүүд болон олон нийт	Тооллого дууссаны дараа	Төслийн нийгмийн баг
	Нөхөн олговор болон амьжиргааг сэргээх хувилбаруудын талаар зөвлөлдөх	Санал болгож буй эрх, сэргээх арга хэмжээ, үнэлгээний аргачлал, хэрэгжүүлэх зохицуулалтыг хэлэлцэх	Эрх бүхий РАР	LRP-ийг эцэслэхээс өмнө	Төслийн нийгмийн баг
	Хэлэлцэн тохиролцсон нэвтрэх гэрээ	Нэвтрэх түр зохицуулалт, буруулах арга хэмжээний амлалт, тохиролцсон амьжиргааны арга хэмжээг баримтжуулах	Шууд нөлөөлөлд өртсөн нөөц ашиглагчид	Барилгын үйл ажиллагаанаа с өмнө	Төсөл хэрэгжүүлэгч ба нөлөөлөлд өртсөн РАР
Барилга угсралтын үе шат	Барилгын ажлын төлөвлөлтийн талаарх зөвлөлдөх уулзалт	Удахгүй эхлэх ажил, нэвтрэх түр хязгаарлалт, барилгын хуваарь, буруулах арга хэмжээний талаар мэдээлэх	Нөлөөлөлд өртсөн малчид болон нөөц ашиглагчид	Бүс тус бүрд ажил эхлэхээс өмнө	Гүйцэтгэгч ба Төслийн баг
	Хоёр сар тутмын олон нийтийн уулзалт	Барилгын ажлын явцын мэдээлэл өгөх, амьжиргаатай холбоотой шинээр гарч буй асуудлыг хэлэлцэх, гомдлыг хянах	Олон нийтийн гишүүд болон нөлөөлөлд өртсөн өрхүүд	Хоёр сар тутам эсвэл шаардлагатай үед	Төслийн баг
	Эмзэг өрхөд дагалдах айлчлал хийх	Эмзэг өрхүүд тохиролцсон туслалцааг авч байгааг баталгаажуулах,	Эмзэг өрхүүд	Улирал тутам эсвэл шаардлагатай үед	Төслийн нийгмийн баг

Төслийн үе шат	Үйл ажиллагаа	Зорилго	Гол оролцогч талууд	Хугацаа / Давтамж	Хариуцагч
		шинээр гарч буй хэрэгцээг тодорхойлох			
	Гомдол барагдуулах механизмын талаар мэдлэг олгох уулзалт	Нөлөөлөлд өртсөн хүмүүс санаа зовнилоо хэрхэн илэрхийлж, шийдвэрлүүлэхийг ойлгосон байхыг хангах	Бүх оролцогч талууд	Тасралтгүй	Төслийн баг
	Хяналт шинжилгээний зөвлөлдөх уулзалт	Амьжиргааг сэргээх арга хэмжээний хэрэгжилтийг баталгаажуулах, үр нөлөөг үнэлэх	Нөлөөлөлд өртсөн PAP	Хагас жил тутам	Төслийн хяналт шинжилгээний баг
Ашиглалтын үе шат	Амьжиргааг сэргээх хяналт шинжилгээний судалгаа	Сэргээлтийн үр дүнг суурь нөхцөлтэй харьцуулан үнэлэх	Туслалцаа авч буй PAP	Жил бүр	Төслийн хяналт шинжилгээний баг
	Оролцогч талуудын санал авах уулзалт	Хяналт шинжилгээний дүнг хэлэлцэж, шаардлагатай бол залруулах арга хэмжээг тохиролцох	PAP, олон нийтийн төлөөлөгчид, орон нутгийн удирдлага	Жил бүр	Төслийн баг
	Эмзэг өрхийн хяналт шинжилгээ	Эмзэг өрхүүдийн амьжиргааг сэргээх үр дүнг хянах	Эмзэг өрхүүд	Жилд дор хаяж нэг удаа	Төслийн хяналт шинжилгээний баг
	Дуусгалтын аудитын зөвлөлдөх уулзалт	Амьжиргааг сэргээх зорилтод хүрсэн эсэхийг баталгаажуулах, шийдвэрлэгдээгүй асуудлыг тодорхойлох	PAP, орон нутгийн удирдлага, олон нийтийн төлөөлөгчид	LRF-ийг хаахаас өмнө	Хараат бус хянагч ба Төслийн баг
	Оролцогч талуудын санал авах уулзалт	Хяналт шинжилгээний дүнг хэлэлцэж, шаардлагатай бол залруулах арга хэмжээг тохиролцох	PAP, олон нийтийн төлөөлөгчид, орон нутгийн удирдлага	Жил бүр	Төслийн баг
	Эмзэг өрхийн хяналт шинжилгээ	Эмзэг өрхүүдийн амьжиргааг сэргээх үр дүнг хянах	Эмзэг өрхүүд	Жилд дор хаяж нэг удаа	Төслийн хяналт шинжилгээний баг

Н7. ГОМДОЛ БАРАГДУУЛАХ МЕХАНИЗМ

Нөхөн олговрын хэмжээтэй холбоотой маргаан, тохиролцсон нөхөн олговрыг аваагүй, малын гэмтлийн нэхэмжлэл, нэвтрэх боломж тасалдсан тухай гомдол болон ажил эрхлэлттэй холбоотой гомдол зэрэг амьжиргааны нөлөөлөлтэй холбоотой бүх гомдлыг Төслийн Оролцогч талуудын оролцооны төлөвлөгөөнд (SEP) тодорхойлсон Төслийн Гомдол барагдуулах механизмаар (GM) шийдвэрлэнэ. GM нь PAP санаа зовнилоо илэрхийлэх, нэхэмжлэл гаргах, Монгол Улсын хуулиар олгогдсон эрхээ хохироохгүйгээр шийдвэрлүүлэх үндсэн албан ёсны суваг болно.

IFC, ADB, EBRD нь төслүүдээс оролцогч талуудын гомдлыг хүлээн авч, шийдвэрлэх хүртээмжтэй, үр дүнтэй журам бий болгохыг шаарддаг. Оролцогч талууд хэлмэгдүүлэлтээс айхгүйгээр гомдол гаргах, механизмыг ашиглахад ямар нэг зардал гаргахгүй байх, шүүх болон захиргааны арга хэрэгслийг хэдийд ч ашиглах боломжтой байх ёстой. Иймд GM нь Монгол Улсын хуулийн дагуу байгаа хууль эрх зүйн болон захиргааны үйл явцыг орлохгүй, харин нөхнө.

Төсөл нь механизмыг албан ба албан бус уулзалт, хэлэлцүүлэг болон техникийн бус хураангуйгаар дамжуулан мэдээлж, ил тод болгох шаардлагатай. Мөн олон нийтийн мэдээллийн самбар болон Төслийн талбайн орчимд байрлуулах мэдээллийн хуудас зэрэг сурталчилгааны материал бэлтгэнэ.

Төсөл дараах мэдээллийг мэдээлж, ил тод болгож болно:

- Хэн гомдол гаргаж болох (нөлөөлөлд өртсөн олон нийтэд төвлөрнө);
- Олон нийтийн гишүүд хаана, хэзээ, хэрхэн гомдол бүртгүүлж болох;
- Гомдлыг хүлээн авч, хариу өгөх хариуцлагыг хэн хүлээх, мөн олон нийтээс гомдол хүлээн авч болох гадны тал байгаа эсэх;
- Гомдол гаргагчид Төслөөс ямар төрлийн хариу, хариуг хэдийд хүлээн авахаа мэдэх; ба
- Гомдол гаргагчид гомдол барагдуулах механизмыг ашигласнаар хүртэх ашиг тус.

Билгэх баг, Гавилууд баг, Жавхлант баг, Жаргалант багийн орон нутгийн засаг захиргаа (мөн бүх гүйцэтгэгч, ажилтан) гомдол барагдуулах механизмыг бүрэн ойлгосон байх нь нэн чухал бөгөөд ингэснээр, ялангуяа гомдлыг шийдвэрлүүлэхээр тэдэнд шууд гаргасан тохиолдолд, алхам алхмаар үйл явцыг нөлөөлөлд өртсөн хүмүүст тайлбарлах боломжтой болно.

Туслалцаа авах эрх нь тогтоосон эрх үүсэх эцсийн огнооноос өмнө Төслийн нөлөөлөлд өртсөн бэлчээрийн нөөц, малын нүүдлийн зам, бууц, худаг, булаг эсвэл амьжиргааны бусад нөөцийг ашиглаж байсан нь нотлогдох, амьжиргаа нь Төслийн үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлсөн бүх хүнд хамаарна.

Н8. ҮҮРЭГ, ХАРИУЦЛАГА

Үүрэг хариуцлагыг NZE, EPC гүйцэтгэгч, орон нутгийн удирдлага болон нөлөөлөлд өртсөн оролцогч талууд хуваалцана. Доорх Хүснэгт Н8-1-д тодорхойлсон үүрэг хариуцлагын хуваарилалт нь Төслийн барилга угсралт, ашиглалтын үе шатуудын туршид амлалтуудыг тууштай хэрэгжүүлэхийг хангах зорилготой.

ХҮСНЭГТ Н8-1: ҮҮРЭГ, ХАРИУЦЛАГЫН ХУРААНГУЙ

Үүрэг	Тал	Гол үүрэг хариуцлага
LRF болон ирээдүйн LRP-ийн ерөнхий эзэмшил	NZE	LRF-ийн хэрэгжилтийг ерөнхийд нь хариуцах; дараагийн LRP-ийг боловсруулахад хяналт тавих; нөхөн олговор, сэргээх бүх арга хэмжээг

Үүрэг	Тал	Гол үүрэг хариуцлага
		санхүүжүүлэх; EPC гүйцэтгэгчийн дагаж мөрдөлтийг хангах; зээлдүүлэгчдэд тайлагнах
Нийгмийн ажилтан (SO)	NZE (тусгайлан томилсон ажилтан)	LRP-ийн өдөр тутмын хэрэгжилтэд хяналт тавих; PAP-ийн мэдээллийн сангийн менежмент; нөхөн олговрын гэрээний хяналт; улирал болон жил бүрийн тайлагнал
Олон нийттэй харилцах ажилтан (CLO)	NZE (тусгайлан томилсон ажилтан; орон нутгийн иргэдээс байх нь зүйтэй)	Өрх тус бүртэй зөвлөлдөх; PAP өрхөд сар бүр айлчлах; GRM-ийн үйл ажиллагаа; малын нэхэмжлэлийг хүлээн авах, хянах; орон нутгаас ажилд авах асуудлаар холбоо барих
Газрын ажилтан (LO)	NZE (томилсон эсвэл гэрээгээр ажиллуулсан)	Нөхөн олговрын үнэлгээ; газрын гэрчилгээ, бэлчээрийн эрхийн асуудлаар сумын захиргаатай холбоо барих; өөр зам гаргах асуудлыг зохицуулах
EPC гүйцэтгэгч	[redacted]	TMP-ийн дагуу тээврийн хэрэгслийн замын хязгаарлалтыг хэрэгжүүлэх; мал мөргөсөн тохиолдлыг 24 цагийн дотор CLO-д мэдээлэх; бүх ажилтныг малд хохирол учруулахгүй байх протоколыг мэддэг байхыг хангах; LRP-ийн хяналт шинжилгээг дэмжих
Багийн Засаг дарга нар	Цогтцэций, Манлай, Ханбогд сумын багийн засаг захиргаа	PAP-ийн тооллогод нэвтрэх боломжийг хөнгөвчлөх; олон нийтийн зөвлөлдөх уулзалтыг хамтран зохион байгуулах; гомдлыг хүлээн авч, хамтран шийдвэрлэх; газрын гэрчилгээ, малын бүртгэлийн мэдээлэл өгөх
Хараат бус нийгмийн мэргэжилтэн	NZE-ээс гэрээгээр ажиллуулна	Амьжиргааг сэргээх жил бүрийн үнэлгээ хийх; NZE болон зээлдүүлэгчдэд хараат бусаар тайлагнах

Н9. ТӨСӨВ БА НӨӨЦ

PAP-ийн тооллого, нийгэм-эдийн засгийн судалгааны шинэчлэл, нөлөөллийг баталгаажуулах үйл явц, эрхийн үнэлгээ болон нөхөн олговрын үнэлгээний ажил дууссаны дараа LRP-ийн тусгай төсөв боловсруулна. LRP-ийн нарийвчилсан төсвийг баталгаажсан нөлөөлөл, хэрэгжилтийн бодит шаардлага, хяналт шинжилгээний үр дүнг тусгахын тулд үе үе хянаж, шаардлагатай бол шинэчилнэ.

LRP-ийн төсөвт хамгийн багадаа дараах зүйлсийг тусгах ёстой:

- Тооллого, нийгэм-эдийн засгийн судалгаа, PAP-ийг баталгаажуулах үйл ажиллагаа;
- Оролцогч талуудын оролцоо ба зөвлөлдөх үйл ажиллагаа;
- Нөхөн олговрын төлбөр болон амьжиргааг сэргээх туслалцаа;
- Эмзэг өрхийг дэмжих арга хэмжээ;
- Гомдлын менежмент болон маргаан шийдвэрлэх үйл ажиллагаа;
- Олон нийтийн хөгжлийн санд оруулах хувь нэмэр болон олон нийтийн амьжиргааг сайжруулах санаачилга;
- Олон нийттэй харилцах ажилтан (CLO), Нийгмийн ажилтан (SO) болон хэрэгжүүлэх бусад ажилтнууд;
- Хараат бус хяналт шинжилгээ, үнэлгээ, дуусгалтын аудитын үйл ажиллагаа;

- Амьжиргааг сэргээх хяналт шинжилгээ ба тайлагнал; ба
- Хэрэгжилтийн явцад илэрсэн урьдчилан тооцоогүй амьжиргааны нөлөөлөлд зориулсан нөөц хөрөнгө.

NZE нь Төслөөс үүдэх амьжиргааг сэргээх бүх үүргийг биелүүлэхэд хангалттай санхүүгийн нөөцтэй байна. PAP-ийн тооллого дууссаны дараа LRP-ийн урьдчилсан төсвийг боловсруулж, барилгын үйл ажиллагаа эхлэхээс өмнө холбогдох зээлдүүлэгчдэд хянуулахаар хүргүүлнэ. Үүний дараа LRP-ийн хэрэгжилтийн туршид хангалттай нөөц байхыг хангахын тулд төсвийг жил бүр, эсвэл шаардлагатай бол илүү олон удаа хянаж, шинэчилнэ.

Төсөл нь мөн LRF болон дараагийн LRP-ийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хүний нөөц, тэр дундаа зохих мэргэшсэн нийгмийн ажилтнууд, олон нийтийн оролцооны ажилтнууд, газар болон амьжиргааны мэргэжилтнүүд, шаардлагатай бол хараат бус хяналт шинжилгээний дэмжлэгтэй байхыг хангах ёстой. Нөөцийн хэрэгцээг Төслийн хэрэгжилтийн туршид үе үе хянаж, амьжиргааг сэргээх үйл ажиллагааны цар хүрээ, нарийн төвөгтэй байдлыг тусгахын тулд шаардлагатай бол тохируулах ёстой.

Н10. ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭ БА ТАЙЛАГНАЛ

LRP-ийн хяналт шинжилгээний хөтөлбөрөөр дараахыг үнэлнэ: (i) бүх PAP-ийг тодорхойлж, тэд эрхээ бүрэн, цаг тухайд нь авсан эсэх; (ii) нөлөөлөлд өртсөн өрхүүдийн амьжиргааг дор хаяж Төслийн өмнөх түвшинд сэргээсэн эсэх; ба (iii) нэмэлт бууруулах арга хэмжээ шаардлагатай, урьдчилан тооцоогүй амьжиргааны нөлөөлөл гарсан эсэх.

Н10.1 ДОТООД ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ

Дотоод хяналт шинжилгээг барилга угсралт болон ашиглалтын үе шатуудын туршид NZE-ийн Нийгмийн ажилтан болон CLO хийнэ.

ХҮСНЭГТ Н10-1: БАРИЛГА УГСРАЛТ БА АШИГЛАЛТЫН ҮЕИЙН ДОТООД ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХӨТӨЛБӨР

Үйл ажиллагаа	Давтамж	Хариуцах тал	Бүртгэл
PAP-ийн тооллогыг дуусгах, мэдээллийн санг шинэчлэх	Барилгын ажлаас өмнө; шинэ нөлөөлөл илэрвэл шинэчилнэ	Нийгмийн ажилтан	PAP-ийн мэдээллийн сан
Өрх тус бүртэй хийх зөвлөлдөх уулзалт (барилгын өмнөх)	Нөлөөлөлд өртөх бүсэд ажил эхлэхээс өмнө	CLO	Зөвлөлдөх уулзалтын бүртгэл
Нөхөн олговрын гэрээнд гарын үсэг зурсныг хянах	Тасралтгүй; бүс тус бүрд ажил эхлэхээс өмнө	Нийгмийн ажилтан	Гэрээний бүртгэл
Малчин өрхөд сар бүр айлчлах	Барилгын үеэр сар бүр	CLO	Айлчлалын бүртгэл
Малын нөхөн олговрын нэхэмжлэлийн бүртгэлийг шинэчлэх	Тасралтгүй	CLO	Нэхэмжлэлийн бүртгэл
Нэвтрэх боломжийн тасалдлын бүртгэлийг шинэчлэх	Тасралтгүй	CLO	Тасалдлын бүртгэл
Орон нутгийн ажил	Сар бүр	Хүний	Ажил эрхлэлтийн

Үйл ажиллагаа	Давтамж	Хариуцах тал	Бүртгэл
эрхлэлтийн эзлэх хувийг хянах		нөөц/Нийгмийн ажилтан	статистик
GRM-ийн бүртгэлийг хянах	Сар бүр	Нийгмийн ажилтан	GRM-ийн бүртгэл
LRP-ийн явцын улирлын тайлан	Улирал тутам	Нийгмийн ажилтан	Улирлын тайлан
Амьжиргааг сэргээх жил бүрийн үнэлгээ	Жил бүр	Нийгмийн ажилтан ба хараат бус хянагч	Жилийн тайлан

Н10.2 АМЬЖИРГААГ СЭРГЭЭХ ЖИЛ БҮРИЙН ҮНЭЛГЭЭ

Амьжиргааг сэргээх жил бүрийн хараат бус үнэлгээг барилга угсралтын үе шатанд болон ашиглалтын үе шатны эхний гурван жилд NZE-ийн төслийн өдөр тутмын багаас хараат бус, зохих мэргэшсэн нийгмийн мэргэжилтэн хийнэ. Үнэлгээгээр:

- Тооллогод хамрагдсан бүх PAP тохиролцсон эрхээ авсан эсэхийг баталгаажуулна;
- Өрхийн орлого, малын тоо, улирлын бууц болон усанд нэвтрэх боломжийг PAP-ийн тооллогоор тогтоосон барилгын өмнөх суурь түвшинтэй харьцуулна;
- Амьжиргаа нь Төслийн өмнөх түвшнээс доогуур хэвээр байгаа PAP-ийг тодорхойлж, залруулах арга хэмжээг зөвлөмж болгоно;
- Ажил эрхлэлт, сургалт, олон нийтийн хөгжлийн арга хэмжээний үр нөлөөг үнэлнэ; ба
- Дүгнэлтийг NZE-ийн удирдлагад тайлагнаж, ESMP-ийн жилийн тайлангийн хамт зээлдүүлэгчдэд хүргүүлнэ.

Н10.3 АМЬЖИРГААГ СЭРГЭЭХ АМЖИЛТЫН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД

LRF болон дараагийн LRP-ийн үр нөлөөг хэрэгжилт, үр дүн болон амьжиргааг сэргээх үзүүлэлтүүдийг хослуулан үнэлнэ. Эдгээр үзүүлэлт нь эрхийн баримтгүй ашиглагчид болон уламжлалт нөөц ашиглагчид зэрэг нөлөөлөлд өртсөн өрхүүд тохиролцсон эрхээ авч, Төсөлтэй холбоотой амьжиргааны нөлөөллийг зохих ёсоор бууруулж, сэргээж эсвэл нөхөн төлсөн болохыг харуулах зорилготой.

- Эрх бүхий бүх PAP-ийг тооллого, баталгаажуулалтын үйл явцаар тодорхойлж, батлагдсан LRP-ийн дагуу тохиролцсон нөхөн олговор болон амьжиргааг сэргээх эрхээ авсан.
- Бэлчээрт нэвтрэх түр хязгаарлалтад өртсөн бүх өрх нөлөөллийн хугацаанаас өмнө эсвэл түүний явцад тохиролцсон нөхөн олговор, бараа хэлбэрийн дэмжлэг эсвэл нэвтрэх боломжийг хөнгөвчлөх арга хэмжээг авсан.
- Бэлчээрт нэвтрэх боломжоо байнга алдсан бүх өрх эдгээр нөөцөд нөлөөлөх ашиглалтын үйл ажиллагаа эхлэхээс өмнө тохиролцсон нөхөн олговор болон амьжиргааг сэргээх туслалцааг авсан.
- Төслийн үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй, баталгаажсан малын гэмтэл, хорогдлын бүх нэхэмжлэлийг батлагдсан нөхөн олговрын үнэлгээний аргачлалын дагуу шалгаж, шийдвэрлэж, нөхөн төлсөн.
- Бэлчээрт нэвтрэх боломж, малын нүүдлийн зам, худаг, булаг эсвэл малын усалгааны цэгийн баталгаажсан бүх тасалдлыг тохиролцсон бууруулах арга хэмжээ, өөр нэвтрэх зохицуулалт эсвэл түүнтэй адилтгах туслалцаагаар шийдвэрлэсэн.
- Эмзэг өрхүүд эмзэг байдлын үнэлгээний үйл явцаар тодорхойлсон нэмэлт туслалцааг авч, LRP-ийн хэрэгжилтийн туршид нэмэлт хяналт шинжилгээнд хамрагдсан.

- Хяналт шинжилгээгээр нөлөөлөлд өртсөн өрхүүд тооллого болон нийгэм-эдийн засгийн судалгаагаар тогтоосон суурь түвшинтэй харьцуулахад амьжиргааны нөхцөлөө хадгалсан эсвэл сэргээсэн болох нь харагдана. Боломжтой тохиолдолд амьжиргааны нөхцөл Төслийн өмнөх нөхцөлтэй харьцуулахад хэмжигдэхүйц сайжирсан байх ёстой.
- Орон нутгийн ажил эрхлэлт, орон нутгийн худалдан авалт, мэргэжлийн сургалт, олон нийтийн хөгжлийн санаачилга зэрэг LRF-д тодорхойлсон амьжиргааг сайжруулах амлалтуудыг Төслийн амлалтын дагуу хэрэгжүүлсэн. Барилгын ажиллах хүчний дор хаяж 35%-ийг нөлөөлөлд өртөх сум, багуудаас авах Төслийн зорилтын биелэлтэд хяналт шинжилгээ хийж, тайлагнах ёстой.
- Гомдол гаргагчтай өөрөөр тохиролцож, зохих ёсоор баримтжуулснаас бусад тохиолдолд амьжиргаатай холбоотой нэг ч гомдол Төслийн Гомдол барагдуулах механизмаар тогтоосон хугацаанаас хэтэрч шийдвэрлэгдээгүй үлдээгүй.
- Шаардлагатай тохиолдолд хараат бус хяналт шинжилгээгээр амьжиргааг сэргээх арга хэмжээг LRP-ийн дагуу хэрэгжүүлсэн, амьжиргааг сэргээх томоохон үүрэг биелэгдээгүй үлдээгүй болох нь батлагдсан.

Н10.4 ЗӨӨЛДҮҮЛЭГЧДЭД ТАЙЛАГНАХ

LRP боловсруулагдсаны дараа хэрэгжилтийн явц, амьжиргааг сэргээх гүйцэтгэл, шинээр гарч буй асуудал, залруулах арга хэмжээг тусгасан тайланг зөөлдүүлэгчдэд үе үе хүргүүлнэ. Амьжиргааг сэргээх зорилтод хүрч, LRP-ийг хаахыг холбогдох зөөлдүүлэгчидтэй тохиролцох хүртэл тайлагналыг үргэлжлүүлэх ёстой.

Зөөлдүүлэгчдэд хүргүүлэх тайланд хамгийн багадаа дараах зүйлсийг тусгах ёстой:

- РАР-ийн тооллого, нийгэм-эдийн засгийн судалгааны шинэчлэл, эрх олгох шалгуурын баталгаажуулалтыг дуусгах болон РАР-ийн бүртгэлийг бий болгох явц;
- Эрхийн баримттай эзэмшигчид, эрхийн баримтгүй ашиглагчид, уламжлалт нөөц ашиглагчид, улирлын малчид болон эмзэг өрхүүд зэрэг тодорхойлогдсон РАР-ийн тоо, ангилал;
- Нөхөн олговор олгох болон амьжиргааг сэргээх туслалцааны байдал;
- Орон нутгийн ажил эрхлэлт, худалдан авалт, сургалт, олон нийтийн хөгжлийн санаачилга зэрэг амьжиргааг сайжруулах хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийн явц;
- Тайлант хугацаанд хэрэгжүүлсэн оролцогч талуудын оролцооны үйл ажиллагааны үр дүн;
- Амьжиргаатай холбоотой аливаа маргаан зэрэг хүлээн авсан, шийдвэрлэсэн, шийдвэрлэгдээгүй гомдлын хураангуй;
- Бэлчээрт нэвтрэх боломж, малын нүүдэл, усны хүртээмж, эмзэг өрхүүд болон амьжиргааг сэргээх үр дүнтэй холбоотой хяналт шинжилгээний дүн;
- Урьдчилан тооцоогүй амьжиргааны аливаа нөлөөлөл болон тэдгээрийг шийдвэрлэхээр авсан арга хэмжээний дэлгэрэнгүй;
- LRP-ийн дагуу тогтоосон амьжиргааг сэргээх амжилтын үзүүлэлтүүдийн биелэлт; ба
- Амьжиргааг сэргээх зорилтод хүрэхэд шаардлагатай аливаа залруулах арга хэмжээ.

Барилгын үеэр тайлагналыг дор хаяж улирал тутам хийх ёстой. Ашиглалтын үйл ажиллагаа эхэлсний дараа зөөлдүүлэгчид өөрөөр шаардаагүй эсвэл хяналт шинжилгээний дүнгээр илүү олон удаа тайлагнах шаардлагатай нь тогтоогдоогүй бол тайлагналыг амьжиргааг сэргээх хяналт шинжилгээний жилийн тайлан (хяналт шинжилгээний жил бүр дууссанаас хойш 90 хоногийн дотор) болгон шилжүүлж болно. LRP-ийн мэдэгдэхүйц зөрчил — нөлөөлөлд өртсөн талбайд барилгын ажил эхлэхээс өмнө тохиролцсон нөхөн олговрыг төлөөгүй, эсвэл малын хорогдлын нэхэмжлэл шийдвэрлэгдэхгүй давтагдах хандлага зэргийг — илэрснээс хойш 5 ажлын өдрийн дотор зөөлдүүлэгчдэд мэдээлнэ.

ERM НЬ ДАРААХ УЛС, НУТАГ ДЭВСГЭРТ 140 ГАРУЙ ОФФИСТОЙ

Аргентин, Австрали, Бельги, Бразил, Бруней, Канад, Чили, Хятад, Колумб, Франц, Герман, Гайана, Хонконг (БНХАУ-ын ЗЗОНБ), Энэтхэг, Индонез, Ирланд, Итали, Япон, Кени, Малайз, Мексик, Мозамбик, Нидерланд, Панам, Перу, Польш, Португал, Румын, Сингапур, Өмнөд Африк, Өмнөд Солонгос, Испани, Швейцарь, Тайвань, Тайланд, АНЭУ, Их Британи, АНУ, Вьетнам.

ERM-Hong Kong, Limited 2507 One Harbourfront, 18 Tak Fung Street, Хонконг Утас: +852 2271 3000 · Факс: +852 3015 8052 www.erm.com